

סדנה:

רב תרבותיות ולאומיות בערים מעורבות מציאות ומענה

(11.2.2010)

סיכום וערך:

אפרים לביא*

* את ההרצאות והדיונים בסדנה סיכום וערך ד"ר אפרים לביא, מנהל מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום ומנהל בפועל של תוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף-פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב.

תוכן העניינים

עמוד	
3	מטרות הסדנה ויעדי המשך
6	דברי פתיחה - ד"ר אפרים לביא, אוניברסיטת תל אביב
7	מושב ראשון (ד"ר אפרים לביא - יו"ר) לאומיות ורב-תרבותיות בערים המעורבות
7	ד"ר רות גולדהבר, אוניברסיטת בן-גוריון רב-תרבותיות במרחב חיי היומיום בערים המעורבות
7	פרופ' ראסם ח'מאיסי, אוניברסיטת חיפה בידול או שיתוף - השלכות הרמה הארצית על הרמה העירונית
8	פרופ' יצחק שנל, אוניברסיטת תל-אביב דפוסים של הפרדה ושילוב בין יהודים לערבים בערים המעורבות
8	עיקרי הדיון
11	מושב שני (ד"ר דייב שמעוני, מגשר ואיש צוות בכיר, גבים - יו"ר) גישות ממסדיות בהתמודדות עם מורכבות הרב-תרבותיות והלאומיות
11	מר ברוך שוגרמן, מנהל השרות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים ויו"ר הוועדה הארצית לקידום דיאלוג יישוב סכסוכים וגישור בקהילה
13	מר יעקב גואז (גז), ראש אגף קהילה ומניעת פשיעה - מצילה, המשרד לביטחון פנים
13	מר עלי אל-קרנאווי, מפקח על הפזורה הבדואית במשרד החינוך
15	עיקרי הדיון
19	מושב שלישי (הגב' פאתן אל-זינאתי, רכזת דיאלוג קהילתי ומגשרת, גבים - יו"ר) תהליכי השיתוף הקיימים בערים המעורבות
19	מר אהרון אטיאס, מנהל הגרעין התורני לוד
20	הגב' מהא אל-נקיב, מזכירת סיעת חד"ש בסניף לוד
21	הגב' אורית יולזרי, עובדת סוציאלית, לשעבר מנהלת מרכז גישור ודיאלוג בקהילה בלוד
24	מר מוחמד אבו עליוה - סגן הקאדי של לוד ומנהל מכללת "המעייץ" בלוד
26	עיקרי הדיון
29	רשימת משתתפים
31	נספח: תכנית הסדנה (11.2.2010)

מטרות הסדנה ויעדי המשך

נושא "ערים מעורבות" בישראל הוא אחד הנושאים החשובים והרגישים ביותר, ונדרש להציבו על סדר-היום של החברה בישראל. הצורך בגיבוש מדיניות מתאימה כדי לקדם את הערים המעורבות וליצור בהן **חברת אזרחים שוויונית**, מחייב גישה ביקורתית כלפי תוצאות המדיניות הקיימת והקצאת משאבים ברמה הלאומית, בצד בחינת גישות חדשות לאימוץ, כמו גישור, דיאלוג ויישוב סכסוכים. חשיבות הנושא גוברת, בין היתר בשל התהליך המתהווה, של מעבר אוכלוסיות ערביות לישובים יהודיים והיווצרותן של ערים מעורבות חדשות, בנוסף לאלו הוותיקות. האופן בו תגיב האוכלוסייה היהודית לתושבים החדשים הינו קריטי ודורש חשיבה והכנה.

אף כי מצב היחסים בין הקבוצות השונות בערים המעורבות מושפע מהסכסוך הלאומי, ההנחה היא ששינוי המצב בערים המעורבות באמצעות כינון **חברת אזרחים שוויונית**, יוכל להשפיע באופן חיובי על יחסי יהודים וערבים במדינה ועל הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

ב-11 פברואר 2010 התקיימה באוניברסיטת תל-אביב סדנה בנושא: **"רב-תרבותיות ולאומיות בערים מעורבות – מציאות ומענה"**, כחלק מפרויקט רחב יותר, שיכלול סדנת/אות המשך וקיום יום עיון שיהיה פתוח לציבור הרחב.

מטרות הסדנה היו:

- א. להביא לביטוי את המורכבות והמשמעות של מרכיבי הרב-תרבותיות והלאומיות בערים המעורבות.
- ב. לחשוף את הדגמים השונים של ניהול החיים בערים מעורבות, ותיקות וחדשות, ואת המעורבות של הממסד וגופים אזרחיים שונים במגוון תוכניות קיימות.
- ג. ליצור שיח ראשוני סביב חזון עתידי לערים מעורבות ולקדם חשיבה לגבי פיתוח תהליכי שיתוף מתקדמים, בהשתתפות גורמי שטח, נציגי רשויות מקומיות, נציגי משרדי ממשלה.
- ד. לעודד מחקר אקדמי של חוקרים צעירים ובכירים מדציפלינות שונות (גיאוגרפיה, עבודה סוציאלית, סוציולוגיה, אנתרופולוגיה, חינוך, כלכלה) סביב תהליכי השיתוף במטרה לעמוד על מהותם וטיבם המעשי.

במסגרת הסדנה הופגשו אנשי אקדמיה מתחומי מחקר שונים, נציגים משרדי ממשלה נציגי רשויות מקומיות, וכן פעילי שטח וחברה אזרחית העוסקים בנושא. גיאוגרפיים חברתיים מהאקדמיה דנו במרכיבי הלאומיות והרב-תרבותיות בערים מעורבות; נציגי משרדי הממשלה סיפרו על גישות ממסדיות בהתמודדות עם מורכבות הרב-תרבותיות והלאומיות; ופעילי שטח וארגוני חברה אזרחית דיווחו על תהליכי השיתוף הקיימים בערים המעורבות.

במושב הראשון שכותרתו הייתה: **"לאומיות ורב-תרבותיות בערים המעורבות"**, הוצגו הערים המעורבות מנקודת מבט אקדמית ותיאורטית. ברמה התיאורטית, הקרבה הפיזית בין יהודים וערבים בערים המעורבות מזמנת מצבים טעוני מתח ואף סיכון, אבל גם הזדמנויות ליצירת מרקם חיים ייחודי.

במושב השני שכותרתו הייתה: "גישות ממסדיות בהתמודדות עם מורכבות הרב-תרבותיות והלאומיות", הוצג נושא הערים המעורבות מנקודת מבטם של גורמי ממשל בכירים. נציגים ממשרדי ממשלה שפכו אור על מדיניות משרדיהם והאופן בו הם מטפלים באוכלוסיות הערים המעורבות ובקהילות אחרות בהן קיימת התמודדות עם מורכבות רב-תרבותית ורב-לאומית.

במושב שלישי שכותרתו הייתה: "תהליכי השיתוף הקיימים בערים המעורבות", הציגו פעילים מקומיים מהעיר לוד את העבודה הנעשית על-ידם ברמת השטח, שתכליתה לקרב לבבות ולבנות גשרים בין האוכלוסיות הערבית והיהודית.

בסוף הסדנה מופו שאלות מרכזיות בסוגיית הערים המעורבות והועלו רעיונות ראשוניים לגבי המצב הרצוי ודרכי הפעולה למימושו. להלן הפירוט:

א. לאומיות ורב-תרבותיות בערים מעורבות –

בעת גיבוש מדיניות חדשה כלפיה הערים המעורבות, שתביא לכינון חברת אזרחים שוויונית, נדרש לתת מענה למרכיבי הלאומיות והרב-תרבותיות, המהווים גורמים מרכזיים המשפיעים על חיי הקהילה בעיר מעורבת. מענה כזה מחייב להתייחס לעיר מעורבת בשני המישורים:

- 1) כמקום בו משתקף הקונפליקט הלאומי הפלסטיני-ישראלי, בין החברה הערבית והיהודית, שהוא ממושך ורווי משקעים הדדיים. הדבר נובע, למשל, מעצם העובדה שהחלטות המתקבלות ברמה של רשות מקומית הן, לעיתים קרובות, בעלות הקשר ואופי לאומי (כמו החלטה להקצות מבנה לגרעין תורני).
- 2) כמקום בו קהילות ערביות ויהודיות בעלות תרבויות שונות ומנהגים שונים, מסורתיים ומודרניים, מקיימות מרקם חיים משותף.

ב. טיפול בסוגיית המשאבים ברמה הלאומית –

קיימת בעיה חריפה של הקצאת משאבים לערים מעורבות ברמה הלאומית. הבעיה החמירה בשנים האחרונות לאור "איחוד סעיפים" שביצע משרד האוצר במסגרת תהליך התייעלות בתקציב המדינה, שהביא לקיצוץ בתקציבים. קיצוץ זה נובע ממדיניות והוא פוגע במישרין בהקצאת תקציבים ייחודיים לאוכלוסיות מיוחדות, ובעיקר באוכלוסייה ערבית במקומות בהם לא ניתן לתייג את הרשות המקומית כ'ערבית'. התוצאה היא, שלאנשי המקצוע ולבעלי תפקידים הנמצאים בעמדות השפעה במשרד הממשלה, המופקדים על נושא הערים המעורבות ומעוניינים להביא לשינוי המצב בערים אלו, אין כל מרחב פעולה והם אינם יכולים להוציא לפועל פרויקטים שונים. שינוי המצב מחייב התארגנות לשם הבהרת הנושא למשרד האוצר, באמצעות איחוד כוחות ושיתוף-פעולה בין הגורמים השונים ברמת משרדי הממשלה, החברה האזרחית והפעילים בשטח.

ג. הכרה במושג "עיר מעורבת" מבחינה משפטית –

פקודת העיריות והחוק בישראל בכללו, אינם מכירים במושג "עיר מעורבת". המושג הוכר דה-פקטו על-ידי בית-המשפט העליון בבג"צ שניתן בסוגיית הנוף הלשוני (שלטים ושמות רחובות) בערים מעורבות. בהעדר הגדרה משפטית, סעיף או תקנה מוגדרת, מתקשה הפקידות הבכירה במשרדי הממשלה לקדם רעיונות בנושא הערים המעורבות, כמו הקמת יחידה ממשלתית לאיגום משאבים והקצאת תקציבים לטובת טיפול בערים אלו.

ד. גיבוש דפוסים של שיתוף-פעולה בין הגורמים הרלבנטיים -

בקרב הגורמים המקומיים בערים המעורבות, ארגוני החברה האזרחית הפועלים בשטח ובעלי התפקידים במשרדי הממשלה, קיימת תחושת אחריות ודחיפות, שיש לקיים שיתוף-פעולה הדוק כדי להביא לשינוי המצב בערים המעורבות. ואולם, המציאות הקיימת מתאפיינת בהעדר שותפות ברמה המבנית, ברמת המשאבים, וברמה של חלוקת מוקדי הכוח וההשפעה. נדרש, אפוא, ליצור דפוסים חדשים של שיתוף-פעולה, מעבר לאלה הקיימים, בין גורמים אלה. גיבוש הדפוסים החדשים ייעשה על-ידי צוות שיהיה מורכב מנציגים של ארגוני החברה האזרחית ופעילי שטח ביחד עם נציגים ממשרדי הממשלה.

ה. הגדרת תפקיד האקדמיה לקידום נושא הערים המעורבות –

נושא הערים המעורבות מהווה כר נרחב לפעילות אקדמית-מחקרית מעמיקה, אך טרם זכה לרמה הנדרשת של התייחסות. נדרש לעודד מחקר רב-תחומי של המגמות החברתיות, התרבותיות, הכלכליות והפוליטיות, שמתפתחות בקהילות בתוך הערים המעורבות, וכן של הפעולות שנעשות על-ידי הממשלה ועל-ידי פעילי השטח וגורמי החברה האזרחית. המחקר עשוי להיות גם במישור המשווה ובהתייחס לניסיון הקיים בערים מעורבות בעולם. פירות המחקר יוצגו לציבור הרחב, יתרמו לשיח הציבורי ויהיו זמינים עבור מקבלי ההחלטות במדינה.

כאמור, יש לראות בסדנה זו כראשיתה של פעילות רחבה יותר בנושא, שתכלול סדנת המשך וכנס מרכזי שיהיה פתוח לציבור הרחב.

ד"ר לארס הנזל, מנהל קרן קונרד אדנאואר בישראל, אמר שהקרן רואה חשיבות רבה בקידום הדיון בנושא יחסי יהודים-ערבים במדינת ישראל, משום שהיא רואה בכך אתגר לעתיד הדמוקרטיה במדינת ישראל. פרופ' מוטי תמרקין, ראש מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום, עמד על החשיבות שיש בשיתוף-הפעולה בין האקדמיה לבין גורמי הממסד, החברה האזרחית ופעילי השטח, העוסקים בנושא הערים המעורבות למען קידום יחסי יהודים-ערבים במדינה. ד"ר אפרים לביא, מנהל מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום ומנהל בפועל של תוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף-פעולה יהודי-ערבי, ציין, כי מטרת הסדנה היא לאתר את המגמות והתהליכים שמתפתחים בערים המעורבות ולגבש רעיונות לתהליכי שיתוף מתקדמים, תוך עידוד המחקר האקדמי בנושאים אלה. מר עמרי גפן, יו"ר קבוצת גבים, עמד על החשיבות למנף את העשייה הקיימת כיום בערים המעורבות על-ידי הגורמים השונים, והביע תקווה שניתן יהיה לגבש, בשיתוף עם האקדמיה, מודל לחיים בעיר מעורבת שיהיה רלוונטי ליישום בישראל ובערי מדינות בעולם.

ד"ר אפרים לבניא, דברי פתיחה

המודעות לנושא ערים מעורבות בישראל, הוותיקות והחדשות, אמנם גוברת וישנם גופי ממשל וארגונים אזרחיים שונים הפועלים בנושא. ברמה הממשלתית, למשל, מתקיימת הפעילות של מרכזי הגישור הקהילתיים, ששותפים לה משרדי המשפטים הרווחה והשיכון. הגיוינט בישראל פועל בתחום הגישור הקהילתי בשיתוף עם הממשלה במסגרת תוכנית שמממנת מרכזי גישור ומהווה גוף לייעוץ והכוונה והדרכה למרכזים. הגיוינט משתף פעולה עם משרד הרווחה, בין היתר בניהול פורום מרכזי הגישור הקהילתיים בערים המעורבות.

ארגוני חברה אזרחית כמו יוזמות קרן אברהם, הפורום להסכמה אזרחית, שתי"ל ו"קבוצת "גבים", מציבים את נושא הערים המעורבות על סדר היום הציבורי. הם מתריעים על הסכנה מכך שקהילות יהודיות וערביות בערים מעורבות ובאזורים מעורבים מתנהלות זו לצד זו במעגלי חיים נפרדים ותוך ניכור וחשש הדדי; מזהירים מפני העדר תשומת לב מספיקה לנושא ומפני מדיניות של כיבוי שרפות; קוראים ליצוק תוכן של ממש במדיניות כלפי ערים ואזורים מעורבים; פועלים בשטח לקידום פרויקטים לחיזוק הקהילה המקומית ולקידום שוויון זכויות בתחומי הדירה, התשתיות והתכנון; מקדמים מודלים של שיתוף פעולה בין רשויות מקומיות לביצוע פרויקטים משותפים באזורים מעורבים; מקיימים דיאלוג של אינטרסים משותפים להבניה של אמון בין יהודים לערבים ולכינון מסגרות לעבודה משותפת לשם פתרון בעיות של עיר מעורבת; פועלים בתחום הגישור הקהילתי.

במישור האקדמי, נושא הערים המעורבות טרם זכה לרמת התייחסות מחקרית נדרשת. אוניברסיטאות ומכוני מחקר מקיימים מעת לעת כנסים וימי עיון בנושא ומפרסמים את תכניהם. ארגוני חברה אזרחית מפרסמים מאמרים וחברות המכילות מידע ונתונים רבי-ערך וחשובים. ואולם, נושא הערים המעורבות, הוותיקות והחדשות, מהווה כר נרחב לפעילות אקדמית-מחקרית מעמיקה לניתוח והבנת המגמות החברתיות והתרבותיות והכלכליות והפוליטיות, שמתפתחות בקהילות בתוך הערים המעורבות, ושל הפעולות שנעשות על-ידי הממשלה וגורמי החברה האזרחית.

ייחוד הסדנה הוא המפגש בין חוקרים וותיקים מדיסציפלינות שונות באקדמיה, לבין נציגים בכירים ממשרדי הממשלה השונים, מהמשטרה ומהרשויות המקומיות, וכן מארגוני החברה האזרחית ופעילי השטח. מטרת הסדנה היא לסייע לכל הצדדים להכיר ולהבין טוב יותר את המורכבות והמשמעות של הרב-תרבותיות והדו-לאומיות בערים המעורבות הוותיקות והחדשות: לאתר את המגמות והתהליכים שמתפתחים בערים אלו, לבחון את דרכי ההתמודדות ואת תהליכי השיתוף שקיימים בהן, לאפשר חילופי ידע וניסיון מצטבר בין הצדדים, ולגבש רעיונות לפיתוח תהליכי שיתוף מתקדמים. מטרה נוספת היא לעודד מחקר אקדמי בנושאים אלה מצד חוקרים בכירים וצעירים מדיסציפלינות שונות.

על-כן, יש לראות בסדנה זו כראשיתה של פעילות רחבה יותר בנושא, שתכלול סדנת המשך וכנס מרכזי שיהיה פתוח לציבור הרחב.

מושב ראשון (ד"ר אפרים לביא, יו"ר) **לאומיות ורב-תרבותיות בערים המעורבות**

במושב הוצגו הערים המעורבות מנקודת מבט אקדמית ותיאורטית. ברמה התיאורטית, הקרבה הפיזית בין יהודים וערבים בערים המעורבות מזמנת מצבים טעוני מתח ואף סיכון, אבל גם הזדמנויות ליצירת מרקם חיים ייחודי.

ד"ר רות גולדהבר: רב-תרבותיות במרחב חיי היומיום בערים מעורבות

מציאות רב-תרבותית בערים מעורבות בישראל נקשרת מעצם הגדרה זו למצב בו במרחב עירוני אחד דרים בכפיפה תרבות ישראלית (שאינה עשויה מקשה אחת) לצד תרבות ערבית. המגורים במרחב העירוני המשותף אינם מפחיתים מן ההתגדרות וההתכנסות של כל קבוצה (יהודית וערבית) בתרבותה היא, בקשרים המתבדלים שבין הפרטים והקבוצות לזולתם וברצון לשמר את הזהות התרבותית בחיי היומיום. בערים המעורבות ניכר בשנים האחרונות הצורך במעבר ממדיניות עירונית של חד-תרבותיות המיישמת את גישת כור ההיתוך המסורתית, למדיניות עירונית רב-תרבותית המאמצת גישה של הכרה בקיומן של תרבויות שונות אשר תבטיח את קיומן ושימורן התרבותי במרחב. ההכרה באינטרסים השונים של הקבוצות עשוי להביא לידי דיאלוג בין תרבותי אשר יסדוק את חומות ההתבדלות וההדרה במרחב חיי היומיום או, לחילופין, יביא להתגברות ההתבדלות ולפיתוח תרבות של מצור השוללת את קיומו של האחר. בערים המעורבות בישראל קיים צורך בהטמעת סדר-יום רב-תרבותי לתוך המדיניות העירונית על מנת לתת ביטוי שוויוני אמיתי לצורכים ולשאיפות של התרבות הישראלית והערבית בהן.

פרופ' ראסם ח'מאיסי: בידול או שיתוף – השלכות הרמה הארצית על הרמה העירונית

למעשה, ישראל כולה היא מדינה מעורבת של מהגרים ומיזוג גלויות. הערים המעורבות הן מיקרוקוסמוס של המתרחש בין האוכלוסייה הערבית ליהודית במדינת ישראל. על-כן, השאלות הנוגעות למצבם של האזרחים הערבים בערים מעורבות, קשורות למצבה של החברה הערבית בכללה בישראל.

האוכלוסייה הערבית בערים המעורבות איננה עירונית: אין בה מעמדות ביניים ולא מסורת עירונית. היא כוללת את שארית האוכלוסייה שגורשה ב-1948, פליטי פנים, בדווים, ומשתפי פעולה מהשטחים, ולכן, אין מדובר בקבוצת אינטרס בעלת סדר-יום משותף. כל תהליך של גידול של האוכלוסייה הערבית בתוך ערים אלו נתפס על-ידי המדינה והרוב היהודי כמאיים על היהודיות של הערים. הדבר מייצר תפיסה של הכחשה וניכור כלפי הערבים, ובמצב זה אין כל משמעות להכרה ברב-תרבותיות.

הערים המעורבות, בשל דחיקתן לשוליים, אינן מהוות כיום מוקד משיכה להגירה של אוכלוסייה ממעמדות ביניים, שהייתה עשויה להביא לתמורה חברתית וכלכלית בהן. ישנם אמנם ניצנים של הגירת ערבים לתוך ערים, אך אלה נתקלים באי הסכמה מצד חלקים מהחברה היהודית לקליטתם בתוכה.

יש אפוא לתת את הדעת כיצד למתן את הקונפליקטים וההפרדה המרחבית בין יהודים וערבים ברמה של המדינה וברמה העירונית. לא ניתן לפתור את בעיית הערים המעורבות בנפרד מהרמה

הלאומית. בהקשר זה מומלץ לדון במסגרת הסדנה בנושאים כמו ההכרה בתרבות השונה של האחר, הנגשה, נגישות ושותפות, כדי לתרגם את הרטוריקה של רב-תרבותיות לשפת מעשה שתביא את הערבים להיות מעורבים ושותפים ביצירת המרחב הציבורי.

פרופ' יצחק שניל: דפוסים של הפרדה ושילוב בין יהודים לערבים בערים המעורבות

חקר היחסים בין יהודים לערבים בישראל מתמקד בהבנת החברה הישראלית כחברה משוסעת בה מתקיימת מלחמת תרבות בין הקבוצות המשוסעות. ניתן להציג את היחסים בין יהודים לערבים במרחב העירוני כפונקציה של שלושה שחקנים עיקריים: השסע הלאומי והשלכותיו על המרחב היומיומי בערים המעורבות, המדיניות העירונית, והפרקטיקות של חיי היומיום. בעוד המדיניות הלאומית מנשלת את הערבים משליטה על טריטוריות והמדיניות העירונית תומכת במגמה זאת, הרי שבחיי היומיום מתפתחות פרקטיקות מגוונות יותר שחלקן מדירות וחלקן מכילות את הקבוצה האחרת.

לרוב, האידיאולוגיה הלאומית חותרת לשלב את קבוצות האוכלוסייה במבנה החברתי ובמערכת התרבותית של הרוב, אך לעיתים ישנן קבוצות מיעוטים שאינן משתלבות בתהליך הזה והן נדחקות לשוליים. במציאות הישראלית, יישום האידיאולוגיה הלאומית משפיע על הבניית המציאות של הערים המעורבות, ומוביל לדחיקת המיעוט הערבי באמצעות שלושה תהליכים: מחיקה המרחבים של המיעוט, נחשול אוכלוסיית המיעוט, וכן בידודה במרחב על-ידי ריכוזה באזורים מוגדרים הנבדלים מאוכלוסיית הרוב.

עיקרי הדיון

ד"ר נמרוד לוז, המכללה האקדמית עמק יזרעאל:

על החוקרים מהאקדמיה לספק הגדרה מדעית ותיאורטית למושג "עיר מעורבת".

מר יאיר קמייסקי, מנהל תוכנית גישורים, ג'וינט ישראל:

אכן, גם ערים כמו שפרעם הרב-דתית, ערוער הרב-שבטית, וביתר עילית הרב-עדתית, הן ערים מעורבות. הבעיות והקשיים ביסודם דומים והגופים הקיימים ופועלים בשטח, כמו מרכזי גישור וקהילה, משתמשים באותם כלים רב-תרבותיים כדי להתמודד עימם. על-כן, יש לדבר על ערים רב-תרבותיות ולהתייחס לתמונה הכוללת ולשוויוניות לגופים וקבוצות שונות.

ד"ר מיכאל רומן, החוג לגיאוגרפיה, אוניברסיטת תל-אביב:

כל עיר היא אמנם מעורבת וישנם כל מיני ממדים של שונות קבוצתית: אתנית, דתית, שפה ועוד, ויש לכך משמעויות שונות בהקשרים שונים, וקשר בין הממד הכלל-ארצי/לאומי והרזולוציה המרחבית העירונית. יחד עם זאת, ישנה הבחנה בין "ערים מעורבות" לבין "ערים מקוטבות" (Polarized Cities), כמו ירושלים וחברון, וכן בלפסט, בריסל ומונטריאול. ההבדל הוא זה: בעיר מעורבת יש אמנם מאבק על משאבים בין קבוצות שונות, אבל יש מידה של הכרה בשונות ותיתכנה קואליציות. למשל, היהודים בנו יורק פעם היו בקואליציה עם שחורים ופעם בקואליציה עם איטלקים. בעיר מקוטבת השונות בין קבוצה אחת לשנייה הוא כוללני ואין קואליציות, וכל דבר הוא בבחינת: "או אנחנו או אתם". השאלה היא לאיזה כיוון אנחנו הולכים

בערים המעורבות בישראל: האם לעיר מעורבת שיש בה הכרה בשונות של הקבוצות, גם אם המאבק ביניהן על המשאבים הוא חריף, או לכיוון של עיר מקוטבת?

גב' מהא אל-נקיב, מזכירת סיעת חד"ש בסניף לוד:

אמנם גם ערים כמו שפרעם הן מעורבות, אבל ישראל מגדירה את עצמה כמדינת היהודים והיא יוצרת מלכתחילה קבוצה שהיא מאוד חזקה לעומת קבוצה שנייה, ומנהלת מדיניות בהתאם לכך. לכן, הבעיות של הערבים (בעיר מעורבת) אינן דומות לבעיות בערים כמו שפרעם, שיש בהן אמנם כמה קבוצות דתיות אבל הן באות מאותה רמה.

לעיתים קרובות, כשמשפחה ערבית מבקשת לרכוש דירה מפרויקט היא נתקלת בסירוב, אף אם הקבלן הוא ממשלתי, בנימוק שהדבר יפגע במכירה. קרוב לוודאי שזוהי אינה הסיבה האמיתית אלא נובעת מהנחיות של הדרג הממשלתי.

הגב' ברלנטי אל-חאג', משרד החינוך:

לא ניתן להכיר את התרבות של האחר בלי להתייחס ללאום שלו, שהוא חלק ממאפייני התרבות שלו, מהנרטיב האישי ומהשפה של אותה תרבות. אין אפשרות להפריד בין הדברים. במשרד החינוך יש כוונה כיום להטמיע את נושא החיים המשותפים והרב-תרבותיות במערכת החינוך באופן מוסדר ומובנה. בקרוב ייצא חוזר מנכ"ל שיחייב את כל מנהלי בתי הספר להטמיע את הנושא.

ביפו מערכת החינוך אינה מערכת מעורבת אלא ממלכתית ונפרדת לחלוטין. ישנם מעט מאוד תלמידים ערבים שלומדים בבתי ספר יהודיים, במערכת הממלכתית. ישנם בתי ספר שוועד ההורים בהם אינו מעוניין שהשפה הערבית תלמד ושתלמידים ערבים ילמדו בהם. משרד החינוך מנסה ככל האפשר להיכנס לשם ולהתחיל בהטמעה.

ביפו קיימת גם בעיית המרחבים: ישנה הפרדה טוטאלית בין שכונות ערביות כמו עג'מי, בהן שוררת הזנחה, לבין יהודיות כמו גבעת אנדרומדה. ערבים גם אינם יכולים לרכוש דירות בשכונות מסוימות או בבנייני מגורים בשל התנגדות של ועד השכונה או ועד הבניין. תופעה זו קיימת ביפו ובמקומות נוספים.

השאלה היא כיצד מתמודדים עם המציאות הזו. במשרד החינוך הוחל, כאמור, בפעולות אך הדרך עוד ארוכה. העניין כולו הוא עמוק ומחייב את הרשויות המקומיות ואת משרדי הממשלה לגבש מדיניות כוללת. התיאוריה והכלים שאפשר לקבל מהאקדמיה לטובת הנושא, חשובים מאוד כדי לכוון ולהנחות אותנו.

תגובת המרצים לדיון

ד"ר רות גולדהבר:

היה הכרחי להתחיל בדיון על תרבות ורב-תרבותיות, כדי להסביר את המשמעות מאחורי מילים כמו הכרה, הכרה שגויה והוקרה. אכן, "ערים מעורבות" מכילות בתוכן רב-תרבותיות וישנה בעיה עם מינוח זה, כי כל מדינת ישראל מעורבת ובתוך הערים גם היהודים וגם הערבים מעורבים בתוכם. לכן נדרש למצוא מינוח אחר.

המציאות הקיימת בערים מעורבות ובחברה הישראלית בכלל, של סטיגמות ודימויים, היא בעייתית מאוד ומחייבת מדיניות מלמעלה. ברגע שתהיה הנחיה מסודרת וחד-משמעית מלמעלה,

זה יוכל לחלחל למטה. זה צריך לבוא מתוך פעילות של הקהילה, של הכרה והוקרה של האחר, מפעילות של משרד החינוך בבתי הספר עוד מהגיל הרך, כדי להראות שכולם בעצם בני אדם שווים.

פרופ' יצחק שניל:

ביחס למושג של "ערים מעורבות" - כל הערים הן הטרוגניות, אך יש כאן הגדרה אופרטיבית ולגיטימית ובהחלט רלוונטי בסדנה הזו לדבר על עירוב בין יהודים לערבים ובכנס אחר לדבר על עירוב מסוג מסוים. כאשר יהודים קונים מגרשים בתוך יפו או בונים בה שכונות מגודרות - המשמעות היא שהם אומרים לערבים: "אנחנו לא מתערבבים איתכם". הדיון בסוגיות אלו וחשיפת המשמעויות של המדיניות ברמה הלאומית - יש בהם גם רמז לפיתרונות. הם יוצרים מודעות למנגנונים המדכאים בחברה וזוהי, אולי, התחלה של חשיבה על פיתרונות, בדיאלוג שנקיים בסדנה עם אנשי המעשה.

פרופ' ראסם ח'מאיסי:

ברור שכל מקום בעולם הוא מעורב ואין זה משנה אם ההגדרה תהיה "עיר מקוטבת" או "עיר מעורבת" או "עיר חצויה". לכן, גם אם נייצר הגדרות ותיאוריות באקדמיה, הבעיות יותרו. כדי למתן את המתחים, נדרש מהמדינה להקצות משאבים ולתקן את העיוותים ההיסטוריים שפגעו באוכלוסייה ברמת הפרט, הקהילה והקולקטיב. כאשר המשאבים הציבוריים, כמו קרקע, יהיו פתוחים גם לערבים, ויהיה שוויון ביישום החוקים כלפי כולם, כמו חוק הדיור הציבורי - המצב ישתנה; בתוך החברה היהודית והחברה הערבית קיימות שונות. החברות צריכות להיות פתוחות ונגישות זו לזו וצריכה להיות להם נגישות למקורות השונים.

מושב שני (ד"ר דייב שמעוני, יו"ר)

גישות ממסדיות בהתמודדות עם מורכבות הרב-תרבותיות והלאומיות

במושב הוצג נושא הערים המעורבות מנקודת מבטם של גורמי ממשל בכירים. נציגים ממשרדי ממשלה סיפרו על מדיניות משרדיהם והאופן בו הם מטפלים באוכלוסיות הערים המעורבות ובקהילות אחרות בהן קיימת התמודדות עם מורכבות רב-תרבותית ורב-לאומית.

ד"ר דייב שמעוני, מגשר ואיש צוות בכיר מקבוצת גבים, יו"ר המושב –

במרכזי הגישור הקהילתיים, כמו בלוד, נוצרת תופעה חברתית שיש לה אפשרות להביא לשינוי ולהקרין על כל החברה הישראלית. משום כך, ישנה חשיבות רבה לא רק שהשטח יראה מה ניתן ללמוד מהאקדמיה, אלא שהאקדמיה תראה מה שקורה בשטח ותחקור את התהליכים המתפתחים. נוצר גוף ידע, נוצרות שיטות, נוצרות טכניקות, שיש מקום ללוות אותם מבחינה מחקרית ולתת להם מעטפת אקדמית. להוגי יום העיון הזה הערים המעורבות הן צומת של תרבויות ומפגש בין לאומים. הערים המעורבות הן גם הזירה הזמינה ביותר והדחופה ביותר לקידום הבנה וקיום משותף בין יהודים וערבים. הצלחה של הערים המעורבות יכולה להקרין על יחסי ישראל עם העולם הערבי כולו.

מר ברוך שוגרמן, מנהל השירות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, ויו"ר הוועדה הארצית לקידום דיאלוג יישוב סכסוכים וגישור בקהילה –

הוועדה הארצית לקידום דיאלוג יישוב סכסוכים וגישור בקהילה מאגדת מספר משרדי ממשלה: משרד הרווחה, משרד הבינוי והשיכון, משרד החינוך, המשרד לביטחון פנים, משטרת ישראל, החברה למתנ"סים וגוינט ישראל. זו ועדה שפועלת למעלה מעשור במטרה לקדם את נושא דיאלוג, יישוב סכסוכים וגישור בקהילה. בשנים האחרונות הוועדה גם מחוברת לפרויקט של מסד קליטה לתוכנית גישורים עם גוינט ישראל, שמקדמת במספר ערים הקמת מרכזי גישור בקהילה. אנחנו פועלים בנושא זה זמן רב מהכיוון הרב-תרבותי והבין-תרבותי. הרב-תרבותי משמעו עיסוק בבידול. לעומת זאת, מכיוון שאנו עוסקים ביחסים בין אנשים, עלינו לדבר גם על הבין-תרבותי. משרד הרווחה והשירותים החברתיים רואה את נושא השונות התרבותית כמרכיב חשוב במתן שירותים ובפיתוח שירותים שהם מותאמי תרבות, כמו התרבות היהודית של אנשים שנולדו בישראל, תרבות של עולים חדשים, והתרבות הערבית לגונויה: הדרוזית, הבדווית, המוסלמית, הנוצרית. בדרך כלל, תרבויות אלו באות לידי ביטוי בעיקר ברמה המקומית ופחות מכך ברמה המחוזית, ולכן נדרש לבצע התאמה בין מתן שירותים ברמה הארצית לבין הרמה המקומית. בעצם, החוק הקיים של שירותי הרווחה הוא חוק של הרשויות המקומיות, שהן מקימות שירותי רווחה. ולכן פה בא לידי ביטוי הנושא של התרבות המקומית. כי חלק מההתאמה הסופית של השירותים צריך להתרחש ברמה המקומית.

לאחרונה משרד הרווחה הגיע למסקנה שאין זה מספיק שהשירותים יהיו מותאמים, אלא יש גם צורך שעובדים סוציאליים שנותנים שירותים ברמה המקומית, יקבלו הכשרה על כשירות תרבותית לכלל התרבויות הקיימות ברמה המקומית. למשרד יש פערים בהכשרת עובדים ברמת השטח לנושא של עבודה ברמה של כשירות תרבותית.

ישנם מקומות שבהם מרוכזות אוכלוסיות חלשות של חרדים, עולים וערבים. בערים המעורבות ראוי לפלח את המספרים לא רק על-פי הלאום היהודי והערבי, אלא גם על-פי התרבויות השונות, כדי להבחין בכך שהערים הן מעורבות תרבותית.

מהי עיר מעורבת? זוהי עיר שיש להתייחס לבין-תרבותיות הקיימת בקהילתה. בישראל קיימות ערים מעורבות רבות כאלו. בחלק מהן שורר קיטוב והקונפליקט הוא על פני השטח, בדרגות שונות, כמו במע"אר, ערוער, נצרת וירושלים, ששם קיים העירוב הבעייתי של חרדים וחילוניים. משרד הרווחה מתמודד עם 252 רשויות מקומיות והוא אינו מסווג אותן (לערים שבהם יהודים וערבים בלבד) אלא עוסק בכולן. ולכן אנחנו צריכים להתייחס לבין-תרבותי ורב-תרבותי. הכוונה היא להגיע להגדרות של דרגות מורכבות של ערים מעורבות.

הפיתרון לערים מעורבות הוא פיתוח קהילתי בין-תרבותי, שעוסק באיתור המשותף בין הקבוצות וביצירת הקשרים ביניהן: הכרה בשונה תוך קיום שותפות קהילתית בין-תרבותית בחיפוש אחרי המשותף לטובת הקהילה המקומית. משרד הרווחה פועל בהתאם לתפיסה זו במרכזי הגישור ובתוכניות השונות, והוא רואה את זה על הרצף בין מניעת קונפליקטים וטיפול בכאלה שכבר פרצו. לדוגמה, בשכונה בעכו שבה כבר הייתה תשתית בין-תרבותית בין ערבים ועולים וותיקים, נמנעה התפרצות של קונפליקט חמור.

משרד הרווחה סובל ממחסור בתקציבים ובכוח אדם לטיפול וקידום הנושא. למרבה הצער, המדינה מעדיפה לטפל במה שקרה ולא למנוע את מה שעלול לקרות. במילים אחרות, רוב התקציבים מגיעים לטיפול בקונפליקטים ולא למניעתם. אני מאמין, ואני בטוח שיש לי שותפים גם במשרדים האחרים, שעיקר התקציב צריך ללכת למניעה, ואז נוכל להגיע למצב יותר טוב גם בפיתוח הקהילתי הבין-תרבותי.

דוגמאות מפעולות המשרד:

דיאלוג יהודי-ערבי - לפני כעשור פיתח המשרד, ביחד עם החברה למתנ"סים, קורס למנחים יהודים וערבים שיעבדו עם קבוצות מעורבות. הקורס היה מאוד מוצלח ולימד אותנו הרבה מאוד. אמנם בשטח לא קמו מספיק קבוצות כדי לקדם את הנושא, אבל זה הכשיר את הקרקע למה שאנחנו עושים היום במרכזי הגישור.

קורס למנהלי מחלקה לשירותים חברתיים - זהו קורס ארצי ראשון מסוגו, למנהלי מחלקה לשירותים חברתיים מהחברה הערבית. הקורס התקיים בשפה הערבית. חלק מהבעיה המקצועית של כשירות תרבותית, נוגעת לשאלה כיצד אדם חי בשפה אחת ולומד מקצוע בשפה אחרת. בעניין זה היה עלינו להתמודד גם עם זהות אישית וגם עם זהות מקצועית של המנהלים.

פיתוח קהילתי מותאם תרבות - פותחו תוכניות שונות עבור האוכלוסייה הבדווית בדרום ואוכלוסיות של עולים חדשים. בתוכניות לקהילות לוקחים בחשבון את התרבות ואפיוניה כחלק מהשיח. חומרים ומושגים הותאמו תורגמו לערבית, אך לא באופן מילולי, אלא תרגום תרבותי.

תוכנית "משעול" - השאלה של ערים מעורבות היא בעצם השאלה של הבין-תרבותי: כיצד מפתחים קהילה שיש בה קהילות שונות מתרבויות שונות, ומה זה אומר פיתוח קהילתי בין-תרבותי? למשרד הרווחה ישנה תוכנית ביחד עם משרד הבינוי והשיכון ומשרד הקליטה, שנקראת "משעול", שהיא ברמה השכונתית; נלקח מתחם של בתי דירות בגודל של 300-350 משפחות מתרבויות שונות, ועובדה תוכנית לפיתוח חברתי-קהילתי ופיתוח פיזי יחד ובשותפות בין-

תרבותית בין הדיירים; הוקם וועד בית כדבר שהוא נגיש לאתיופים, לרוסים וגם לערבים, כשחוק בתים משותפים לא היה באף אחת מהמדינות או התרבויות שהדיירים באו מהן. **תוכנית "בניית קהילה"** - התוכנית פועלת בחיפה בשתי שכונות מאוד מעורבות רב-תרבותיות: נווה דוד והדר.

מר יעקב גואז (גז), ראש אגף קהילה ומניעת פשיעה – מצילה, המשרד לביטחון פנים – מסכים עם פרופ' ראסם חימאיסי שאין לייחס חשיבות רבה מדי להגדרות של מהי "עיר מעורבת" ומהי "רב-תרבותיות". ההתייחסות לשאלות אלו ולנושא הלאומיות נכון לבחינה ברמה האקדמית, אך יש להיות פרקטיים ולפנות לעשייה. עובדתית, מצבם של האתיופים אינו הרבה יותר טוב מאחרון התושבים בכפר הלא-מוכר ברמת הנגב, ומחירי דירות בעיר יהודית יורדים בגלל כניסתם של אתיופים. יחד עם זאת, יש לזכור שאין פתרון אחד לבעיית הערים המעורבות. כמו כן, לא נכון להסתכל על שש הערים המעורבות בלבד. פקיעין היא מעורבת: כל בני הדתות מתגוררים בה, כולל יהודים, ויש בה חיכוכים רבים; רהט היא עיר מעורבת שבה 70% בדווים ו-30% אחרים היא רב-תרבותית ובעיות יש בה לרוב; גם ירושלים היא עיר מעורבת. האגף מקיים פרויקט בירושלים ביחד עם צופי ים "עוגן לחיים", שמשותפים בו שלושה מוסלמים ממזרח העיר, שבעה יהודים חרדים מנווה יעקב, ועוד שבעה יהודים חילוניים ממערב העיר. משך הפרויקט שלוש שנים, ובמהלכו נוסעים פעם בשבוע לנמל יפו, ושם הם מקיימים פעילות ימית חווייתית, חברתית, מעצבת.

יש להבחין בין "תערובת" לבין "תרכובת". המצב האידיאלי הוא להגיע לתרכובת חברתית, אך נראה שהדרך לכך היא רחוקה וכרוכה בתהליכים תרבותיים ארוכים. אני מאמין שניתן להגיע לתרכובת. זה צריך להיות היעד אליו עלינו לשאוף כחברה, גם אם חסרים כיום משאבים. נדרש לפעול במקביל, מלמטה-למעלה ומלמעלה-למטה.

העיסוק באגף קהילה ומניעה בקרב נוער בסיכון הוא רק בתחום המניעה, שמשמעה חינוך. העשייה בקהילה נגזרת ממדיניות השר לביטחון פנים. העיקרון המנחה בפעילויות האגף היא: tailor made. לאגף ישנו תקציב קטן עבור פעילות מניעה בקרב נוער בסיכון ביישוב מסוים. הפעולה הראשונה היא מיפוי הבעיות ביישוב. הניסיון מראה כי הבעיות שונות מיישוב אחד למשנהו, והערים המעורבות שונות האחת מן השנייה: חיפה אינה דומה לעכו, ויפו אינה דומה לשום עיר מעורבת אחרת בישראל. כך שאי אפשר לתת פיתרון לאומי אחיד לערים המעורבות. ישנה חשיבות רבה לערכים כמו חברות, סובלנות וסבלנות. האדם הוא יצור אנושי וחברתי אבל הוא גם תוצר של זולתו. על האדם לעזור לזולתו לבנות את התדמית כפי שהוא רוצה להראות בעיניו.

מר עלי אל-קרנאווי, המפקח על הפזורה הבדווית במשרד החינוך - העברת בסיסי צה"ל לדרום תיצור באזור מרקם חברתי מעורב שבו יתקיימו חיים משותפים בינם לבין האוכלוסייה הבדווית, ובמיוחד באזור נבטים-ערוער. משרד החינוך הוא המשרד העיקרי שפועל בצורה יומיומית בתחום הערים המעורבות, בטיפול ובקידום הרב-תרבותיות הקיימת בבתי הספר ובקהילה, עם התלמידים ועם המורים.

קרוב ל-50% מהמורים המועסקים בבתי הספר הערביים הבדויים בדרום הם מהצפון, מהמשולש ומהגליל. הרב-תרבותיות באה לביטוי במקרה זה בשפה הערבית, שבה מתנהלים הלימודים והחיים בבתי הספר. שכן, המורים המגיעים מהישובים בצפון ונפגשים עם התלמידים בבתי הספר בדרום, אינם מבינים את שפת הסלנג שלהם, והתלמידים אינם מבינים את הערבית שבפי המורים. גם בלוד חלק מהמורים הם מאזור המשולש, בעוד שרוב האוכלוסייה בעיר היא במקורה בדוים מהדרום.

תפקידו של משרד החינוך הוא להקים מסגרות חינוכיות מתאימות שיסייעו בתחומים אלה. המשרד משקיע בהכשרות למנהלים ומורים, שחלקן מתקיימות במכללות להכשרת מורים שהן בפקוח המועצה להשכלה גבוהה. הללו מקבלים כלים כיצד לטפל בסוגיות של רב-תרבותיות; המשרד דואג לספרים ותוכניות לימוד המותאמות לתלמידים הבדוים. למשל, לימוד גיאוגרפיה מתקיים דרך התרבות והמורשת הבדוית ומקום המגורים. קיימות יחידות לימוד המותאמות גם לתלמידים הערביים במשולש ובצפון, המטפלות במורשת הערבית ובמורשת הבדוית. המשרד מטפל ברצינות ובעקביות גם בנושא הזהות, שהוא רגיש ומורכב. המשרד מכשיר את המנהלים והמורים בתחום זה: מעמיד לרשותם כלים ומפתח את יכולתם להתמודד עם הנושא, להציף אותו בכיתה, לאפשר לתלמיד להביע את עצמו בתחום זה, ולהצליח לנהל דיון סביב הזהות וההגדרה "מי אני?".

משרד החינוך מאפשר לקיים שיתוף-פעולה עם גופים מתמחים לפעולה בתוך בתי-הספר. כך לדוגמה, מתקיים שיתוף-פעולה עם גופים כמו קבוצת "גבים", ג'וינט-ישראל, החברה למתנ"סים ושתי"ל. ההצלחה במימוש היעדים של תוכניות משרד החינוך היא חלקית. לעיתים, הסיבה נעוצה בהעדר נכונות של תלמידים או הורים להכיר את האחר ותרבותו.

בבתי הספר בערים מעורבות ובבתי ספר ממלכתיים ערביים בכל המדינה מתקיימות תוכניות ופעילויות רבות. להלן מספר דוגמאות:

התוכנית "כישורי חיים" – התוכנית מטפלת בזהות של התלמיד. היא מאפשרת לו להתבטא בנושא ולהגדיר את עצמו. זהו תחום רגיש ומורכב הקשה לתלמיד, למורה, למנהל ולהורה. בתוכנית יש מעין מתן לגיטימציה לדעות שונות ולרב-תרבותיות בקרב התלמידים.

שעת המחנך – בתוכנית הליבה של מסגרת זו, המחנך, העובד עם תלמידיו בתחומים רבים, דן איתם בין היתר בתחום של הרב-תרבותיות.

אדם, נוף, מדבר – זהו מיזם תחרותי שמתקיים במגזר הבדווי בדרום ובהרבה מקומות אחרים. התחרות מתקיימת בחודש מאי, לאחר שהתלמידים לומדים על נושאים כמו המורשת, החברה והגיאוגרפיה בנגב.

ניסוי בתחום של דו-קיום – בשני בתי ספר היסודיים "צלחא א-דין" ברהט ו-"נווה שלום" בבאר שבע, מתקיים ניסוי בנושא דו-קיום. בבתי ספר אלה התלמידים לומדים ברוח המסרים של דו-קיום, הבנה בין העמים, הכרת תרבותו וחגיו של האחר. הניסוי אמנם מוצלח, אבל הפעילות במסגרתו מושפעת, באופן מובן, מפערים והבדלים חברתיים, כלכליים ותרבותיים וכן מדעות קדומות וסטריאוטיפים.

עיקרי הדיון

ד"ר דייב שמעוני :

נראה שקיים מכנה משותף בין הדוברים, נציגי משרדי הממשלה. הגישה של שלושת המשרדים, משקפת מדיניות ממלכתית שבאה לעשות תיקון או שיפור של המבנה החברתי. שלושתם מגיעים למסקנה, שבסופו של דבר הפיתרון כנראה יבוא מהשטח: מהמפגשים בתוך הקהילות ובין הקהילות, מהזירה של הכיתה והזירה של ביה"ס, מתוך החברויות האלה שיכולות להיווצר ברמת השטח, ברמה המקומית, כדבר שהגופים הממשלתיים גם ינסו לקדם אותו. דבר זה מאוד תואם את הרוח שאנחנו מנסים ליצור כאן במפגש הזה. ושאלת השאלות, שאולי תהיה אחת השאלות המרכזיות בכנס הגדול, היא בניסוח של גז – האם אנחנו באמת מחפשים תרבות או תערוכת; האם אנחנו בכור ההיתוך, האם אנחנו בעידן אחר?

רחל שגיא, ראש תחום קהילה, משרד הבינוי והשיכון - שיקום השכונות:

נדרש אומץ כדי לגעת בנושא רגיש זה ועל כן יש לברך על הדיון בו. הרגישויות הכרוכות בהעלאת הנושא מונעות את האפשרות למצותו.

לגבי הנחשלות וסוגיית הקצאת משאבים: ניתן להניח, שבעבר הקצאת המשאבים הממשלתית הייתה לא נכונה ולא מאוזנת. ואולם, בעשור האחרון, לפחות במערכת שיקום השכונות במשרד הבינוי והשיכון, מושקעים תקציבים בהיקפים חסרי תקדים באוכלוסייה הבדואית, הדרוזית, הערבית. תקציבי שיקום שכונות באוכלוסיות אלו הם יותר גדולים מכלל התקציבים בתחום זה לכל שאר היישובים הארץ. כך שנעשה מאמץ רב לקדם ולשפר את המצב, שהוא אכן לא טוב.

לגבי פעילותם של משרדי הממשלה: ישנה בעיה אחת בסיסית והיא, שהמשרד העיקרי שאמור להוביל את התהליכים של הדיאלוג ושל יישוב הסכסוכים במדינה הוא משרד המשפטים, שקיבל את המנדט על כך אבל התנער מעיסוק בנושא. כתוצאה מכך, אני וחבריי בוועדה הבין-משרדית, שכוללת נציגים ממשרדי הממשלה הרלבנטיים, נותרנו לקדם את הנושא של הדיאלוג והגישור בקהילה. אנחנו מנסים ביחד, וכל אחד דרך העבודה במשרדו, לפתח מודלים ולפתח מרכזים משותפים, מרכז שהוא מקום פיזי שמעגן בתוכו את כל השירותים. יש בזה מעין בניית תשתית. ועדיין חסר פה בדיון הגורם הממשלתי הבכיר – משרד המשפטים.

העבודה בשיקום שכונות: אנחנו עובדים יותר ברמת השכונה, ברמת המיקרו, ומנסים למצוא את מרחב העבודה בין השאלות היותר לאומיות, היותר כואבות, היותר רגישות, לבין ההווה היומיומית שבה באמת שכנים צריכים לגור ביחד, אנשים צריכים ללכת ביחד כדי לקבל שירותים משותפים. ושם אנחנו מנסים לעבוד בהקשר הזה של החיים המשותפים. אני חושבת, שהאפשרות להצליח היא בעיקר אם באמת מפתחים שיח זהויות מכבד שמקבל את השני, שזה בעצם תפיסת עולם חדשה או שונה כמעט לכולם. אלה הם תהליכי חשיבה וחינוך שצריך להטמיע אותם אצל כולנו, כולל אצלנו, האנשים שעובדים בתחום הזה הרבה שנים. אנחנו נמצאים בתהליך של בניית תשתיות של מרכזי גישור, ששם אנחנו רואים את "הבית" של הנושא הזה ושל הטיפול בדיאלוג הקהילתי וטיפול בנושאים החברתיים. מרכזי הגישור האלה בעכו, בלוד ובעוד מקומות, הם חשובים. עכו היא דוגמה טובה לכך: הם מצאו את הנוסחה כיצד לטפל בקונפליקט שהתפרץ וידעו להתמודד עם קונפליקטים בפועל. אנחנו מאמינים במודל הזה של מרכזי גישור וקוראים לכולם להיות שותפים בתהליך.

אורי גופר, יוזמות קרן אברהם :

היוזמה לכנס גורמים שבאמת צריכים לשבת ולדבר ביחד בנושא הערים המעורבות היא נקודת ציון חשובה ומאוד משמעותית. יש כאן תחילה של תהליך ראוי להערכה, שייבחן לפי התוכן שנוכל ליצוק לתוכו בהמשך.

הדבר העיקרי שנדרש הוא לפתוח את ברז התקציב כדי להזרימו על פי הצרכים. מה שהניע והנחה את יוזמות קרן אברהם לפעול בנושא הערים המעורבות לפני שנה, היה הרצון **להתריע על הנתק** שקיים בין השיח הציבורי, והשיח הממסדי, ולעתים גם האקדמי, לבין המציאות. הנתק בא לביטוי בכך שממשיכים לדבר ולדון על אותן חמש ערים מעורבות, בזמן שישנה מגמה שגוברת והולכת של ישובים מעורבים, ובזמן שעולות השאלות הבסיסיות הלגיטימיות בדיון של מהי המעורבות הזאת: האם הקריטריון של מגורים זה הקריטריון היחיד, ואיך זה בא לידי ביטוי.

הוואקום השלטוני - בתפקידי בקרן אברהם אני מנהל מיזם משותף לקרן אברהם ולמשטרת ישראל, שהמטרה שלו להביא לשיפור ביחסים בין הערבים ובין המשטרה. אנשי השיטור הנמצאים כאן יוכלו להעיד על קיומו של הוואקום הזה, שכן מונחת לפתחם שורה של סוגיות לטיפול שכלל אינן מתחום השיטור. ייתכן שהם מפיקים רווח מסוים מהמצב הזה, כשהם מצטיירים כמשטרה כל-יכולה היכולה לטפל בעוד סוגיות, אבל הם אינם כל-יכולים. וזו אולי דוגמה למחיר של העדר מדיניות שגובה ממשרדים ומגופים שונים מחיר, שכן הם לא יכולים לממש את האחריות שלהם.

ציפיתי לשמוע בפנל של אנשי הממסד התייחסות לסוגיה שלשמה באנו, של הערים המעורבות. בפועל, היה פה עירוב בין התייחסות כללית למדיניות רב-תרבותית או למדיניות כלפי האוכלוסייה הערבית בכללה. אבל אנחנו מציבים פה סוגיה שראויה להתייחסות מיוחדת, ואחרי שאנחנו כבר יודעים שהניסיונות הממסדיים לעסוק בזה, השדולה שהוקמה לא הצליחה לקדם את הנושא, הסיווג של הלמ"ס שקיים לגבי הערים המעורבות גם כן הוא חסר תוכן. דרך אגב, למושב בנושא ערים מעורבות בכנס הרצלייה לפני שנה זימנו את ראש עיריית נצרת עילית, שבאופן פורמאלי מסווג כעיר מעורבת, שאמר בצורה מאוד מפורשת, שהוא יעשה ככל שהוא יכול כדי להימלט מהתייג הזה של עיר מעורבת, ולשנות את המגמה בעירו.

הניתוח שלנו שמוצג פה בחוברת (של יוזמות קרן אברהם) בעצם בא לומר בצורה מאוד ברורה שזה לא עניין של בחירה והעדפה ואידיאולוגיה, אם רוצים או לא רוצים, אלא זה עניין של מציאות קיימת, שדורשת התייחסות ממסדית בצורה מסודרת. למשל, קרן אברהם פנתה לעמותת "אינדימאג" לפתח חומרים ל-12 גנים ממלכתיים שהיו מעורבים דה-פקטו. הפנייה נעשתה לעמותה מפני שגננות יהודיות היו במצוקה והרגישו שנכמר להן הלב שכן הן לא יכולות לתת טיפול מתאים לילדים. אבל אין זה מתפקידן של עמותות לפתח את העזרים האלה. הכתובת האחראית הראשית לכל הנושאים האלה הם משרדי הממשלה השונים, שעליהם לגבש פעם אחת ולתמיד את המדיניות הממשלתית בנושא הזה.

גב' אסמה אגבאריה, ארגון עובדים "מען"/"ביחד", תל-אביב-יפו:

חסר כאן הגורם הקובע היום את המדיניות, וזהו משרד האוצר. אני מציינת זאת משום שאני מדברת לא רק בתור ערבייה: אני אינטר-נציונליסטית, סוציאליסטית, ואנחנו ארגון עובדים ערבי-יהודי.

אמנם כל עיר מעורבת מחייבת טיפול נפרד, אך יש לזכור שיש פה מדיניות אפליה כלל ארצית, כנגד האוכלוסייה הערבית, והערים המעורבות הן דוגמה שרק מבליטה את עומק האפליה. הפערים הכלכליים הקיימים מוסיפים להקצנה בערים המעורבות ומשפיעים על האופן בו אנשים חיים ביחד.

אני מיפו-תל-אביב. בתוך יפו ישנם הפרויקטים היוקרתיים שמאוכלסים בשכבה שיש לה הכול, ולידה מתגוררת חברה שאין לה כלום. על פניו אפשר לחשוב שהיהודים לקחו את הכול וערבים לא קיבלו כלום. זה נכון אמנם שרוב הערבים לא קיבלו כלום, אך קיים גם ההיבט המעמדי: העובדה היא, שבאוכלוסייה העשירה שהולכת ומתהווה ישנם גם ערבים.

ובמעמד העובדים, המעמד השני, ישנם גם הרבה יהודים. דווקא במקום שהמצב הוא קשה ומשברי, אפשר גם לראות את ההזדמנות למצוא את המכנה המשותף. כארגון עובדים, אנחנו פוגשים נהגי משאיות שהם יהודים וערבים, בנמלי אשדוד וחיפה ובמקומות אחרים בארץ. כולם מתלוננים על אותו מצב: שהם עובדים יותר מ-12 שעות. לכן, ישנה אפשרות כן לבנות התארגנות מהשטח, ואני מאמינה שהשטח הוא זה שיכול לחולל את המפנה.

בני תמים, ממונה מחוזי שיקום שכונות ויישובי בדווים בגליל, משרד הבינוי והשיכון:

אנו דנים בערים מעורבות וביחסי יהודים וערבים, אבל אני חושב שאחד הדברים החשובים הם הגטאות החברתיים, האתניים, התרבותיים, שאנשים בוחרים לגור בהם גם כשהם באים לערים מעורבות. מי שנמצא בעיר שרובה עיר יהודית או קיבוץ ויבחר לגור בגטו - הוא יחיה ב-ד' אמותיו, ברמה שבה יבחר לעצמו, ואם הוא לא ייפתח לסביבה הקרובה, הוא יהיה שונה. ואם תהיה אוכלוסייה ערבית שבאה ליישוב יהודי שרובו יהודי ותבחר לחיות בגטו תרבותי חברתי בתוך עצמה, היא תפתח לעצמה מערכות חינוך שהן שונות ממערכת החינוך הממסדית, ותחיה ברמה הזאת.

אנחנו יכולים לראות את הגטאות הקודמים שחלקם היו ברמה גבוהה. הקיבוצים היו צורה של התיישבות בתוך החברה היהודית הישראלית, ולעתים הם היו גטו אליטיסטי ולא אפשרו לאנשים להצטרף לתוכם. אותו הדבר לגבי האוכלוסיות הערביות שחיות בתוך יישובים יהודיים: כל עוד הם לא ייפתחו לתוך החברה הישראלית, לתוך החברה היהודית, או שהחברה הישראלית תיפתח אליהם, תמיד יהיו ההפרדות והפערים האלה.

אריאלה, ראש קבוצת המחקר בנושא יישוב סכסוכים בפקולטה לארכיטקטורה בטכניון:

קבוצת המחקר בנושא יישוב סכסוכים פועלת מאז 1993. כיום אנחנו מנסים להתמודד עם שאלת הסכסוכים בתכנון והבנייה, גם דרך גישור וכלים אחרים, במיוחד לנוכח מה שנקרא "רפורמה שבדרך", שכנראה תעלה את הצורך בנושא של יישוב סכסוכים בדרכי הסכמה. בתפקידי הנוסף, אני שותפה בפרויקט "חיפה משותפת" (ולא "מעורבת") שהיא תוכנית של שתי"ל.

תגובת המרצים לדיון במושב

מר ברוך שוגרמן:

סבור, שכל עובד במשרד ממשלתי צריך לשקול סדרי עדיפות. לפעמים סדרי העדיפות מוכתבים לו ולפעמים הוא יכול לקבוע אותם או יכול להשפיע על קביעתם. כשאנו דנים בנושא הערים המעורבות השאלה היא היכן להשקיע את המשאבים, כי הרי יש לנו גם את המגזר הבדואי בדרום וגם את שכונת עגימי. אלו הן שאלות שאנחנו מתמודדים איתן. בערים המעורבות ישנן אוכלוסיות חלשות, לא רק ערבים, ומושקעים משאבים של מספר משרדים, כולל משרד הרווחה והשירותים החברתיים, במרכזי גישור. מרכזים כאלה פועלים בעכו, ברמלה, בלוד ובמקומות אחרים. המשרדים החליטו להתמקד בכך, אבל מההיבט הבין-תרבותי.

בנושא מרכזי הגישור ישנה הסכמה בין המשרדים ולכן מושקעים המשאבים. למרבה הצער, אין למשרדים הסכמה בכל דבר. כיום משרד הרווחה חלוק עם שיקום שכונות חברתי, שרוצה לצאת מעגימי ומהעיר העתיקה ביפו. עמדת המשרד היא שיש להמשיך את העבודה החברתית במקומות אלה.

מר עלי אל-קרנאווי:

עדיין כ-100 אלף בדואים גרים בכפרים בלתי מוכרים בלי חשמל, בלי מים, בלי תשתיות. משרד החינוך לא יכול להימצא לבדו בשטח, ונדרש שעוד משרדי ממשלה יהיו נוכחים כדי לפתור את הבעיות. בעיית הקרקעות והסדרי הקרקעות בנגב הם סוגיות שמעיקות על התקדמות מערכת החינוך בנגב, ומשרד החינוך אינו יודע כיצד להתמודד עם בעיית הבנייה. לדוגמה: אם משרד החינוך נותן ליישוב הרשאה תקציבית לבנות בית ספר, והיישוב לא מצליח להקצות קרקע בגלל בעיית הקרקעות, אזי לא ניתן להקים את בית הספר: הכסף קיים אבל אין בתי ספר והמחסור בכיתות נמשך.

מושב שלישי (גב' פאתן אל-זינאתי, יו"ר) תהליכי השיתוף הקיימים בערים המעורבות

במושב הציגו פעילים מקומיים בעיר לוד את העבודה הנעשית על-ידם ברמת השטח במטרה לקרב לבבות ולבנות גשרים בין האוכלוסיות הערבית והיהודית.

מר אהרון אטיאס, מנהל הגרעין התורני לוד -

בחברת שחולקה (של יוזמות קרן אברהם) כתוב כך אודות הגרעינים התורניים בארץ: "מאז פינוי ההתנחלויות מחבל עזה בקיץ 2005, ובחלק מהמקרים אף לפני כן, הוקמו באישורן של הרשויות המקומיות כמה ישיבות הסדר בערים המעורבות, כמו בעכו, לוד ויפו... כמי שהקים את הגרעין התורני בלוד, אני יכול להבהיר שאין קשר בין הדברים. הגרעין התורני בלוד הוקם לפני 14 שנים, ואף אחד לא חשב אז על התנתקות. אותו הדבר נכון גם לגבי עכו.

נולדתי בלוד והקמתי במקום את הגרעין התורני ואני מקיים יחסי עבודה ושותפות תקינים עם המגזר הערבי בהרבה תחומים. ככלל, במקומות מעורבים, וכך גם בלוד, מתפתחת דינאמיקה טבעית וחיובית של דו-קיום בין היהודים והערבים בחייהם המשותפים. לעיתים קרובות, כאשר גורמים חיצוניים נכנסים ומנסים להתערב בכך, או כאשר מתכנסים לדיון מעין זה המתקיים במסגרת הסדנה, הדינאמיקה הזו נפגעת משום שמתחילים לצוץ חיכוכים.

דוגמה: כאשר היינו בפורום דיאלוג עם ראש העיר, ופאתן אל-זינאתי דיברה על השוני ביחס כלפי הערבים שנמצאים פה עוד לפני 48', לעומת היחס כלפי האתיופים, אני הערתי שהאתיופים היו כאן לפני 2000 שנה וכעת הם שבו למקומם. בתגובה לכך, קמה קבוצת ערבים ועזבה את החדר. לא הייתה הצדקה בעזיבתם. הם היו יכולים להישאר ולהמשיך בדיאלוג. כל אחד יכול וצריך לייצג את האג'נדה שלו.

הבעיות בלוד הן מורכבות, קשות ובנות עשרות שנים, והן חוצות את העדות ונדרש להתמודד איתן בעדינות. אין להביא גורמים מבחוץ אלא לאפשר לתושבים לקחת אחריות ולפתור את הבעיות בעצמם.

גם לנו כגרעין תורני בלוד ישנה בעיה משום שמציגים אותנו כמתנחלים, בעוד שרק כ- 5% באו מהתנחלויות. באחד העיתונים הגדירו אותנו: התנחלות חברתית. אנחנו הגרעין התורני הכי גדול היום בארץ, 240 משפחות, ובעתיד הקרוב נכפיל ונשלש את עצמנו. אנו נמצאים בלוד, כי חשובה לנו הבעיה החברתית הקיימת היום במדינה. אנחנו רואים את עצמנו אנשים חברתיים ובאנו ללוד כי זיהינו שהעיר הולכת למקום לא טוב. ראינו איך כל האוכלוסייה החזקה עוזבת את לוד ועוברת למודיעין ושוהם. זה יצר בעיה משום שמבחינה סוציו-אקונומית העיר לוד היא במצב מאוד נמוך. ברור שכשאני או חבריי מגיעים ללוד ומקיימים פעילות חברתית, אנחנו פועלים קודם כל בקרב החברה היהודית.

אבל אני יכול לומר, למשל, שאנחנו מפעילים מועדונית לילדים חולי סי.פי. שבה כמחצית מהילדים הם ערבים תושבי העיר לוד. אנחנו מאמינים שכשאנחנו משקיעים בחינוך בלוד ובחזות העיר ובעוד הרבה תחומים, כולם נהנים מכך.

גם לנו, כקבוצה של הגרעין התורני, יש בתוכנו רב-תרבותיות ודעות ממגוון הקשת הפוליטית. בתוך החברה היהודית בלוד, הרמה הדתית שלנו היא יותר גבוהה בממוצע משאר הציבור היהודי

בעיר, ואפילו היהודי הדתי. כתוצאה מכך יש לנו דרישות שונות לגבי איך תראה מערכת החינוך, כמו מתן יתר דגש דתי בלימודים, ויתר הקפדה הלכתית. דרישות אלו יוצרות לנו קונפליקטים בתוך הציבור שלנו.

אבל, כשמסתכלים על הדברים בראייה רחבה, אין ספק שלוד התקדמה מאז שהגרעין התורני הגיע אליה, בהרבה תחומים. לדוגמא, פתיחת המתנ"סים מחדש על-ידי הסוכנות היהודית, בעקבות פניית הגרעין התורני לסוכנות. ובעקבות כך הזרזה העירייה להקים חברת מתנ"סים ולהפעיל מתנ"סים. יצרנו דינאמיקה חיובית שממנה כולם מרוויחים.

גב' מהא אל-נקיב, מזכירת סיעת חד"ש בסניף לוד -

מבקשת לדבר על הסכנות שעומדות על ארון הקבורה הזה של הרב-תרבותיות בעיר לוד. כמובן, לפני 48 לוד הייתה פלסטינית וחיו בה כ-19,000 ערבים. ב-48 הם גורשו ונשארו מהם רק כ-1,000. שמו אותם בגטו וסביבו חוטי תיל. הגטו הזה נמשך הרבה שנים, ומאז ועד היום התרבות השנייה או כל ניסיון של רב-תרבותיות נחשב לאיום או מום שצריך לטפל בו בעיר הזאת. אני אצטט בית משיר שאחיין שלי, ראפר, כתב: "מתייחסים אלינו כאל סרטן וכל יום ממציאים לנו תרופה חדשה". אני אמנה כמה מהתרופות שהמציאו על ציר הזמן של ה-62 שנה. ראש העיר מקסים לוי, חשב שכדאי להרוס את העיר העתיקה, כדי שאף אחד לא יזכור שזאת הייתה פעם עיר ערבית. כמו כן ביקש להקים שכונות נפרדות לערבים ולבנות להם קניון נפרד, כדי שהם לא יתערבו בחיי היהודים. אלא שהקבלן פשט את הרגל... אחר-כך הייתה גישה אחרת: לפזר את הערבים בעיר, כך שלא ירגישו בהם. זה לא פעל כנראה משום שהיהודים לא רצו שכנים ערבים.

היו ניסיונות לעודד את האוכלוסייה הערבית להגר מהעיר בדרכים שונות, כמו אי העברת תקציבים לבתי הספר הערביים. אלא שהערבים רושמים את ילדים בבתי ספר יהודיים, וגם שם יש בעיות כי לא רוצים שבבתי הספר האלה יהיה רוב ערבי. התכנים הם עדיין תכנים של ביי"ס יהודי, ואין כל התייחסות לאחוז של המיעוט הערבי שנכנס לתוך בתי הספר האלה. העדר השקעות לאורך השנים - בעיר כמעט ולא הייתה בנייה בעיר לאוכלוסייה הערבית וחסרות כיום לפחות 4,000 יחידות דיור עבודה. אין היתרי בנייה; העוני מעמיק ומתרחב - יש יותר פשע ויותר סחר בסמים. דווקא האוכלוסייה היהודית החזקה בורחת מהעיר; חלק קטן מהערבים הולכים לנווה שלום.

השורה התחתונה: כל התרופות האלה לא עזרו. אז הוצעה התרופה של הגרעין התורני. בעיתונות המקומית והארצית נאמר שהגרעין התורני בא לייהד את מרכז העיר, כי הערבים כבשו את העיר. במושגים האלה מתייחסים לתרבות השנייה. לא ברור מה מושך את אנשי הגרעין לעיר, כי באמת אין בה ים וחופים או דבר אחר שמושך. בארבע השנים הקרובות ייכנסו לעיר כ-18,000 חרדים, וגם הגרעין התורני יכפיל וישליש את עצמו.

הגרעין התורני גר בבניינים מאוד יפים באזור מתוחם וסגור בתוך שכונה ערבית מאוד ענייה. הערבים אינם יכולים להיכנס למתחם ולא לרכוש שם דירה. יותר מכך: לפרויקט ב' של הגרעין התורני יש בתים של אוכלוסייה ערבית מ-48, שהוגדרו כבנייה לא חוקית למרות שהם היו קיימים לפני קום המדינה.

ישנה דה-לגיטימציה מצד השלטון המרכזי והשלטון המקומי אל התרבות הערבית. הדבר מתבטא בשמות של רחובות. למשל, אין רחובות ערביים חוץ מצלאח א-דין, שזה היה בתקופה קצרה

ובשכונה ערבית כמובן. ברוב השכונות הערביות השמות של הרחובות הם בראשי תיבות: פ"ת, פ"ד, ת"פ, ס"ח. וכשעלתה ההצעה לקרוא להם בשמות של אנשי תרבות ערבים – היא לא נענתה. אבל קראו רחוב על-שם יצחק רבין בתוך שכונה ערבית המצטלב עם צלאח א-דין. והגינה הציבורית הגדולה – נקראת על שמו של רחבעם זאבי, מי שדגל בטרנספר. זו מדיניות שאי אפשר להתעלם ממנה.

העירייה כלל אינה יוזמת פעולות בתחום החינוך ולא מקדמת מפגש בין התרבויות. אחותי מנהלת בית ספר בעיר ומתקיימים מפגשים עם בתי ספר יהודים רק מחוץ לעיר.

כדי לומר את האמת, הפעם היחידה, שבה התייחסו לרב-תרבותיות בלוד כמשהו חיובי, זה היה ב"קרן לוד". לפני מספר חודשים נערך טקס ההשקה של הקרן, והתייחסו לנושא. הוציאו אותנו אל קידמת הבמה והתייחסו אלינו כאל הפסיפס האנושי של העיר. וכמובן פסיפס זה משהו אמנותי ומשהו יפה וטוב, שיש לטפח. אבל זה לא העיד בכלל על שינוי המדיניות. המדיניות נשארה אותה המדיניות ואף החמירה לדעתי.

גב' אורית יולזרי, עובדת סוציאלית, לשעבר מנהלת מרכז גישור ודיאלוג בקהילה בלוד -

בלוד יש כיום ועדה קרואה. האוכלוסייה בעיר מונה קרוב ל-74,000 תושבים. מתוכם 70% יהודים, כ-29% מוסלמים, ואחוז נוצרים. כל הקבוצות מאוד הטרוגניות. אחוז העולים הוא קרוב ל-25%. גם בתוך הקהילה המוסלמית ישנה שונות. המרקם החברתי בלוד הוא מאוד בעייתי וקיים עומס רב על הרשות המקומית. אגף הרווחה בלוד מטפל כמעט בכל תושב רביעי, אך יכולתה של הרשות לטפל בכל הבעיות החברתיות והאחרות היא מוגבלת, ועל כן היא סופגת ביקורת לרוב.

מבחינה סוציו-אקונומית התרחשו שני תהליכים משמעותיים מאוד שהשפיעו על מה שקורה היום בלוד:

א. הייתה הגירה שלילית של מעמד ביניים ומעלה, של תושבים שעברו למודיעין, שוהם ומכבים. במקומם נכנסה אוכלוסייה קצת יותר חלשה.

ב. עולים רבים הגיעו ללוד. שכונה כמו גני אביב, המאוכלסת ב-20,000 רוסים, שהיא מעין מובלעת בתוך שכונות ערביות, מנותקת ממרכז העיר וצמודה לשכונת הרכבת. דבר זה יוצר בעיות חברתיות רבות; אכלוס עולים מאתיופיה החל משנות התשעים. זוהי עלייה הדורשת תשומת לב רבה.

לשירות לעבודה קהילתית ושירותי הרווחה ישנה מחויבות לראות כיצד מנגישים ונותנים שירות שהוא יותר מותאם תרבות. כאשר אנשי מקצוע כמונו באים לתת שירות ומענה לקהילה המוסלמית, אנו מגלים את הקושי שנובע מהבורות שלנו. שירות מותאם תרבות הוא תחום חדש ויש לנו עוד הרבה ללמוד בנושא. העובדים חייבים לקבל הכשרה, והארגון נדרש להטמיע את הדברים בחזון שלו. ההטמעה צריכה לבוא לביטוי באופן בו הארגון ממצב את עצמו, באמצעות דברים בסיסיים כמו תרגום, וכמו הרכב הצוות, שצריך להיות מייצג את השונות החברתית הקיימת.

ראשית, לגבי ההקמה של מרכז הגישור הקהילתי בלוד. השאלה שעמדה בפנינו מרכז הגישור הקהילתי בלוד היא, איך בתוך כל הדבר הזה מקימים שירות חדש: "מרכז גישור קהילתי"

שיאפשר ליצור חיים משותפים ומרחב ציבורי הוגן, ויאפשר לכולם להרגיש שייכות, ובקיצור, לנכס את העיר לכולם. בעבר היו כל מיני פרויקטים, כאשר קרנות היו ממנות הבאת מרצה, מקבצים כמה נערים יהודים וערבים, מושיבים אותם ביחד, מקיימים סדרה של מפגשים, מצטלמים, מעבירים תמונות לתורם, וכולם היו מרוצים. יתר על כן, אנשים טענו כלפינו שללמוד גישור זו פריבילגיה וכי יש להשקיע כסף בתוכניות אחרות ובדברים יותר חשובים, כמו לטפל באנשים שאין להם מה לאכול.

מרכז הגישור שהקמנו בלוד לפני ארבע שנים צמח כנגד כל הסיכויים. המרכז אפשר מפגשים והיכרויות בין יהודים וערבים, שהובילו ליצירת רשת עבודה, Networking. זהו תהליך שלקח זמן רב ולא היה קל ופשוט. נעשו פרויקטים רבים במרכז הגישור בלוד, וישנם תוצרים מאוד יפים, אבל הדרך עוד ארוכה. כל הפגנה, וכל אירוע ביטחוני, כמו פיגוע או מלחמה, מזעזעים את כל מה שאנחנו מנסים לבנות.

קורס הגישור הראשון שבו הוכשרו נציגים תושבי העיר למגשרים, היה קורס בסיסי. ערכנו מיונים כדי ליצור קבוצה שתוכל ללמוד גישור וגם לעבור איזה שהוא תהליך הרבה יותר חשוב בעצם מהגישור, שכן הגישור הוא כלי, אמצעי, והוא לא המטרה. בקבוצה הראשונה עלו הרבה סוגיות חברתיות. למשל, איזה כיבוד להביא למפגשים, הצורך להביא אוכל כשר, קביעת מועדי המפגשים בהתחשב במועדים ובחגים היהודיים והערביים. אלה הם "דברים קטנים" אך לא פשוטים שחייבים לחשוב עליהם תוך כדי עבודה בסביבה שהיא רב-תרבותית. וניתן לעשות את זה רק אם אתה משתף ומתייעץ ומציב סימני שאלה בעבודתך, ולא מחליט לבד. אנחנו נמצאים כל הזמן בדיאלוג מתמשך עם הקהילות השונות.

בעת הקמת מרכז הגישור נעשה ניסיון לבנות קבוצה מייצגת, ולכן מראשית הדרך שיתפנו את כל קבוצות האוכלוסייה בתהליך ההקמה. זה היה, כנראה, פורום רב-תרבותי ראשון בארץ, שהתכנס לטובת הקמה של מרכז גישור. קיימנו מפגשים של חשיבה משותפת לגבי מה הציפיות מהמרכז ובמה הוא יטפל. אחד העקרונות המנחים היה, שהמרכז הוא בית שייך ופתוח לכלל תושבי לוד: ערבים, יהודים, עולים, דתיים וחילוניים, והוא לא מטפל בנפרד בכל קבוצה.

שאלת הזהות של חברי הפורום - חברי הפורום שבו היו חברים, בין היתר, נציגי מרכז הגישור הקהילתי, הגרעין התורני, יהודים וערבים, הם "קרועים" מבחינת זהותם, בשאלה בשם מי הם מדברים. לעיתים נשמעות התבטאויות כמו: "אני לא נבחרתי להגיע לפורום, אני מייצג את הדברים האישיים שלי". או: "עכשיו אני מדבר בשמי". או: "עכשיו אני מדבר בשם הארגון שלי".

זו גם סוגיה שהיא מאוד קשה להתמודדות גם מבחינת אנשי מקצוע.

שאלת כינוס פורום הגישור בעיתות רגישות - כשהייתה המלחמה בעזה (עופרת יצוקה) התלבטנו אם לקיים את המפגשים של הפורום הרב-תרבותי או שמא זהו כן זמן מתאים להיפגש ולדבר על הדברים. כמנהלת, לא יכולתי להחליט לבד על כך. החלטנו בנושא לאחר שיחות עם החברים בפורום. שם הגענו להחלטה שזה לא זמן טוב. ולאחר זמן, כששבים ונפגשים עולות שאלות רבות:

כיצד מתחילים, איך פותחים את זה?

איך מתמודדים בתוך הפורום אחרי מפגש טעון אצל ראש העיר. לדוגמה: כאשר המציגה הערבייה (פאתן אל-זינאתי) מדברת על האתיופים ועל זכותה כערבייה ישראלית להנגשה מבחינה השפה, והיא טוענת שאין להתייחס לשפה הערבית באותו אופן שבו מתייחסים לאמהרית; ואז מנהל הגרעין התורני (אהרון אטיאס) אומר שהאתיופים היו פה לפני 2000 שנה, ואז שלושה מכובדים

מוסלמים קמים והולכים, ראש העיר נשאר פעור פה, וקצת אפילו מחייך ממבוכה, והערבים מפרשים את זה כהסכמה עם הדברים של אהרון. אז איך ממשיכים ומתקדמים משם? איך מכנסים את כולם, איך מבטיחים שהקבוצה שלא תתפרק, איך משנים את האווירה של "לא משחקים שברו את הכלים" כתוצאה מאותה התנגשות. הכול מאוד רגיש.

על-כן, התקשורת הבין-תרבותית, המיומנויות, היכולות שלנו להכיל אחד את השני, להכיר ולהוקיר, ולבוא ממקום באמת שמכבד ולבנות איזה שהם יחסי אמון – הם חשובים. כל התהליכים האלה הם מאוד-מאוד איטיים. בהכשרות של המרכז, שמשלבות את כל האוכלוסייה, נוצר שיח מאוד מעניין. ובעבודה במרכז יש ניסיון ליצור **תהליך אפקטיבי שיוצר שינוי והוא ארוך-טווח.**

בעיית השפה והתרגום – (דוגמה שאינה מתחום הגישור) קיימות וועדות החלטה המחליטות על הוצאת ילדים מהבית. אבל, כאשר מגיעה משפחה ערבית מתעוררות בעיות קשות: לרוב אין בנמצא מתורגמן; לא פשוט לשאול אימא ערבייה שאלות בנושא של גילוי עריות ואלימות במשפחה; המתורגמנים בעצמם אינם מוכנים לתרגם את השאלות. נשאלת השאלה כיצד מבצעים את הדברים המורכבים האלה בצורה רגישה ונכונה? לכן, נדרש להתחיל לחשוב על עשייה ועל התמקצעות. עובדים צריכים כלים להתמודד עם הדברים האלה. אני מרגישה שיש עוד הרבה עבודה.

אחד הדברים החשובים שעשינו בלוד, היא העובדה שלא באנו ישר וניסינו לטפל בבעיה "היהודית-ערבית". כל ההתייחסות היא רב-תרבותית. ניסינו באמת לא לגעת בנושא היהודי-ערבי כי ידענו שהוא מאוד רגיש וחשבנו שאולי צריך לחכות קצת עם זה, שנבשיל ושיהיו לנו יותר כלים. ההתמודדויות והאתגרים בעבודה אינם קיימים רק בעבודה היהודית-ערבית, אלא גם בעבודה עם הקהילה האתיופית ויתר העדות. למשל, איך מחברים את הדור הצעיר לתרבות של השמגלות [השמגלות – חכמי הקהילה האתיופית, שיש להם תפקיד בגישור ופישור בתוך הקהילה – א.ל.] ומעמד המכובדים בקהילה האתיופית? איך מחברים את כולם לנושא הגישור. פעמים רבות מגיעים אלינו גישורים בהם שני יהודים, שני אתיופים, שני ערבים.

רוב הסכסוכים בלוד הם סכסוכים מורכבים. השכונות שהיו פעם מאוד נפרדות היום הם שכונות מעורבות. ישנם בניינים שלמים בלוד שנשארו בהם שתי משפחות רוסיות וכל יתר הבניין הוא ערבי. איך מטפלים בבניין כזה? עולות שם רגישויות פוליטיות רבות. האם אתה אומר למגושר שאמור להגיע לגישור, שאחד המגשרים יהיה מגשר ערבי? מה תעשה אם הוא ייכנס לחדר והוא יגיד שהוא לא מוכן. לנו היה ברור, שאחת הדרכים ליצור שינוי חברתי היא להביא לכך שהתושבים כן יגיעו ויקבלו שירות מקצועי ממגשרים ערבים במרכז גישור בלוד. מגושר שקיבל הפניה מבית משפט לבוא למרכז שלנו בלוד, יפגוש מגשרים ערבים ויקבל מהם שירות מקצועי. זהו המבחן לשינוי חברתי.

ישנן התמודדויות רבות. למשל, מישהי אמרה בעת ההכשרה, שהיא לא בטוחה שאם היא תתקשר למרכז הגישור ותשמע מישהו שמזדהה בשם חסן, שהיא תגיע בכלל למרכז הגישור כדי לקבל שירות. זאת אומרת, השינוי הוא כל כך משמעותי, אתה צריך להשפיע על כל כך הרבה מעגלים כדי לקבל לגיטימציה למקום הזה, שזה לא פשוט.

ההתאמה התרבותית במרכז – אנחנו עובדים עם אנשי המקצוע בלוד. באחת ההכשרות הזמנו נותני שירותים מהרווחה, מעמותות כמו סגור קהילתי, טיפות חלב, שירות התעסוקה, מרכז

להתפתחות הילד. ישבו ולמדו במשך שלושה חודשים וקיבלו כלים איך עובדים עם אוכלוסייה שמגיעה מתרבויות שונות, איך עובדים עם מתורגמנים, איך מתאימים את השירות שיהיה יותר נגיש, איך מתרגמים טפסים. ההכשרה הייתה טובה מאוד. למרבה הצער היא לא המשיכה, גם בגלל בעיות תקציב.

סדרי עדיפויות – התחושה היא שאין די מודעות עד כמה נושא מרכז הגישור הקהילתי הוא חשוב. לתושבים חשוב להגיע ולקבל שירות, ולראות במקום שלט שהוא גם בעברית וגם בערבית. בכך לא עשינו טובה למישהו - זו חובתנו שיהיה שילוט כזה. אנו מחתימים אותם על טפסי גישור שהם צריכים להסכים לכל תנאי הגישור, ועל כן זכותם המלאה לקרוא את הטופס בשפה שלהם. אז יש לנו טפסים ברוסית וטפסים בערבית.

תפקיד האקדמיה - אני קוראת לאקדמיה לתרום את חלקה בנושאים הבאים :

א. לשלב בהכשרה של עובדים סוציאליים ושל מורים את נושא הרגישות התרבותית והחברתית. זה נכון גם בתחום הרפואה שהוא מאוד בעייתי ורגיש.

ב. לחקור ולייצר ידע על מקומם של מרכזי הגישור בקהילה. בארץ פועלים מרכזים כאלה מזה 7-9 שנים. זהו תחום שצומח ויוצר שינוי חברתי חיובי מאוד.

מוחמד אבו עליווה, סגן הקאדי של לוד ומנהל מכללת "המעין" בלוד:

יש מבין תושבי לוד הערביים כאלה שצברו כסף רב מהסמים והחלו לרכוש בתים ווילות בשכונות של היהודים. מכאן, שאין כיום בלוד שכונה יהודית, חוץ מהשכונה החדשה של הגרעין התורני, בינתיים. אין שכונה יהודית ללא ערבים, אבל כן יש שכונות ערביות ללא יהודים. זאת אומרת, שבכל מקום ושכונה בעיר לוד – יש תושבים ערבים. בשביל הערבים זה טוב, כי לוד היא העיר הערבית שלהם.

עד היום ישנם בתים במרכז העיר לוד, שכתוב עליהם "בסמיאללה אל-רחמן אל-רחים, הד'א מן פאדל אל רבין, נבנה בשנת 1040..." [בעברית: "ברוך אדוננו, הבית הזה הוא זכות אלוהית, נבנה בשנת 1040, ..."]. יהודים אמנם גרים בתוך הבתים האלה, אבל במקורם אלה בתים ערבים.

זאת היא העיר לוד. אנחנו מעוניינים שהעיר תתפתח מכל הכיוונים ובכל התחומים, אך ישנן כמה סיבות שהביאו את העיר למצבה הגרוע:

בעיית הסמים - לוד היא בירת הסמים של מדינת ישראל, וזה קורה בשנות האלפיים. ככל הנראה, המדינה מעוניינת שבעיית הסמים, שאי אפשר לחסל אותה, תהיה מרוכזת במקום אחד, במרכז הארץ, בעיר לוד. כידוע, כל מי שעוסק בתחום הסמים מוכר למשטרה והיא מעלימה עין. העדר כוח משיכה - כיום אין זוג יהודי של צעירים בעלי מעמד, או אקדמאים, שיחפצו לגור בלוד, חוץ מהגרעין התורני. אלה הולכים למודיעין, לשוהם, למכבים-רעות, ראשון לציון. אלה הם יישובים שהילד יכול למצוא לעמו מסגרת כלשהיא אחרי יום הלימודים בבית הספר. לוד כיום היא עיר מוכית סמים ועוני, ומכל הבחינות ההתבוננות עליה היא שלילית.

בעיית תשתיות - הביוב של הגרעין התורני זורם ברחוב הראשי של לוד. התושבים היהודים אינם אשמים בכך, אבל עובדה היא שתושבי לוד חיים עד היום בתת-רמה מבחינת התשתיות ואיכות חיים.

הגירת ערבית לתוך העיר - בשנות ה-70 הגיע לעיר כ-10,000 בדואים שגורשו מאדמותיהם בנגב, היכן שנבנה שדה התעופה הצבאי. בתחילת בשנות ה-2000, הובאו לעיר המשת"פים (הפלסטינים), ששיתפו פעולה עם המדינה. הם קיבלו כסף מהמדינה והיום הם גרים בוילות. אני לא מתכבד ללחוץ את ידיהם, אבל בשבילנו הם נחשבים ערבים.

לוד כיום מחולקת לשניים: העיר העתיקה, שמתחילה פחות או יותר מתחנת המשטרה צפונה, והעיר החדשה שנבנתה בתחילת שנות ה-70 מהכיכר שאחרי המשטרה עד התחום של כלא רמלה. ראש העירייה מקסים לוי חשב שהעיר תתחלק באופן שניתן יהיה לשלוט בה: החלק הערבי והחלק היהודי. וזה אמנם קיים כיום: 90% מהתושבים באזור מהמשטרה ולמטה (בתוספת הגרעין התורני החדש), הם ערבים. ואילו מזרחה או לכיוון דרומה - יהודים.

הכלל הוא שאם טוב לערבים אז טוב ליהודים. לדוגמה: אם הבן שלי ימצא לו מקום למשחקים, מסגרת טובה, בית ספר ברמה, אז הוא יהיה מלומד ומתורבת. אם לא יהיו לו אפשרויות כאלה, הוא ילך מחוסר ברירה למקומות בהם הילדים היהודים משחקים, למגרשים ולבתי הספר שלהם, ויעשה שם ונדליזם. לכן, אם המגזר היהודי או הרשות המקומית רוצה בטובת העיר, היא חייבת גם להשקיע במגזר הערבי ובמגזר היהודי כאחד. אי אפשר להשקיע במגזר אחד ולעזוב או להזניח את המגזר השני.

לדוגמה, בשכונת גני אביב יש בסביבות 20,000 יחידות דיור. כשבנו אותה, הייתה תוכנית לבנות ממול שכונה גם למגזר הערבי. כשאריאל שרון היה שר השיכון הזרימו כספים, הניחו תשתיות והתחילו לבנות את גני אביב, אבל הזניחו את השכונה הערבית. בתגובה, ביום שבו הניחו את אבן הפינה לבניית השכונה גני אביב, הניחו הערבים את אבן הפינה שלהם לתחילת הבנייה. הם השתלטו על האדמות ובנו שם שכונת דתיים משלהם. הם עשו את זה מאונס. בנו לעצמם בתים בלי רישיונות, ללא תשתיות. כך הגיעו התושבים הערביים למצב של הבנייה הבלתי חוקית. מדוע הערבים בנו בנייה בלתי חוקית? אני למשל גר בבית שנבנה לא כחוק. הגענו למצב שאין לנו איפה לבנות, ושאנחנו יכולים לבנות ללא הבחנה, בכל מקום ובכל גודל, מבלי שאף אחד יעצור אותנו. לא בנינו מכיף אלא מאונס. לא רצינו בכך אבל זאת היא העיר לוד וזה מה שיצא ממנה.

דרך אגב, הערבים אינם רשאים לרכוש בית בשכונת גני אביב, בשל חוק עזר מסוים שקובע שאסור לערבי לקנות בשכונה הזו. אבל הבשורה היא שישנם 150 משפחות ערביות בגני אביב. חלקן מתגוררות שם בשכירות ובחלק מן המקרים מדובר בבחורים ערביים שהתחתנו עם בחורות רוסיות, והם גרים במקום. התופעה הזו מתרחשת כתוצאה מכך ששותלים שכונה של יהודים בתוך ים של ערבים.

האם תיתכן הפרדת שכונות? העיר לוד היא עיר מעורבת ואי אפשר להפריד בין שכונותיה, כשם שאי אפשר להפריד בין שלושת בתי התפילה הצמודים זה לזה. קוראים לזה "המשולש המקודש": בית הכנסת בית יעקב, שנבנה על אדמת מסגד; מהצד השני ישנה הכנסייה הנוצרית; וישנו המסגד. באופן זה שלוש הדתות מחוברות ביחד, וביניהן מפריד רק קיר אחד. אז את העיר לוד, ממש כמו הדוגמה הזאת, אי אפשר להפריד מכל הבחינות: תרבותית, חינוכית, דמוגרפית. לכן צריכים לדאוג לעיר לוד ממש כגוש אחד.

עמותה חברתית-חינוכית - הקמנו עמותה חברתית-חינוכית שתדאג לחינוך במגזר הערבי. יש לנו גן ילדים ואנחנו עכשיו עוסקים בלימוד למבוגרים במכללת "המעייץ", שממוקמת בקניון לוד.

עיקרי הדיון

פרופ' יצחק שניל:

(פונה לאהרון אטיאס) לדברך, אתם בעד דיאלוג עם ערבים אבל אסור לחדד את המחלוקות כיוון שזה רק מחרף אותן. אני לא יודע דרך לפתור בעיות חוץ מאשר להיות מסוגל לנסח את הבעיות בבהירות, להכיר בהן, ורק אז אפשר להתחיל להתמודד עם התשובות. מה גם שאתה אומר, שהרבה מהפעולות שלכם עוזרות גם לערבים ועושות טוב גם להם. איך אתה יודע? הקשבת להם? הבנת את תפיסת עולמם? איך אתה יודע שזה עשה טוב לערבים? מהא אל-נקיב הבהירה בשפה מאוד חדה ובהירה את המצוקות של החברה הערבית בלוד כפי שהיא רואה אותן. אני חש, לא רק כיהודי, שאני יכול להתמודד עם כל המצוקות שהיא העלתה ולעזור לה, לשתף פעולה איתה כדי להתמודד איתן. לא הייתה שם שום טענה שהיא איום עליי כיהודי. ולכן אני עוד יותר שואל למה אתם חוששים מלעשות את התהליך הזה של הבהרה ולהתמודד איתם.

מר אהרון אטיאס:

אנחנו לא חוששים להעלות את הנושאים האלה ולדון בהם בתוכינו. במפגש הפרקטיקום שקיימנו בלוד עלו דברים לא פשוטים, ונשארנו חברים ובקשר וטוב לנו ביחד. אבל כשאתה במפגש חד-פעמי מציף סוגיות, מה קורה עם זה לאחר מכן? אם אתם באמת רוצים לפתור את הבעיה אז הבה נהיה רציניים ונשב לשוחח ברצינות ולא באופן חד פעמי לשם פרסום. אני יודע לעבוד, אנחנו יודעים להזיז דברים, אנחנו יודעים לקדם דברים. אני יודע היטב שלתושבי העיר הערבים יש בעיות רבות של מיעוט. אנחנו מוכנים לשבת עימם לשיחה ודיון ולבנות ביחד תוכניות לבינוי ושיפור ותשתיות לציבור הערבי - אני לא בורח מאחריות.

פרופ' ראסם ח'מאיסי:

אני עסקתי בתוכנית המתאר של העיר וניסיתי לפתור את הבעיה, אך היו התנגדויות מצד קבוצות אוכלוסייה שונות. בונים את החומה בין ערבים ליהודים בתוך לוד, ומנסים להקטין את ההזדמנויות של האוכלוסייה הערבית בלוד.

אהרון אטיאס: החומה הייתה בין לוד לבין היישוב ניר צבי. לא נכון להגיד שהיהודים בלוד יוצרים חומות בין היהודים לערבים.

אורי יהל, מנהל פרויקטים בחינוך וקהילה, השלמה-יפו:

אני עובד ביפו ונמצא בקשר עם הגרעין התורני המונה 30 משפחות. מקווה שהמספר הזה לא יגדל יותר. יש לי שאלה (לאהרון אטיאס): האם זהו מעשה נכון לקיים מצעד בתוך עגימי בחגים הכי חשובים של הערבים, ובסופי שבוע להביא מתנחלים כדי להפגין נוכחות במקום? מדוע הגרעין התורני ביפו לא מביע את דעתו בנושא?

אהרון אטיאס:

האג'נדה שלנו היא כמו זו ששמענו אותה מהציבור הערבי: לוד היא עיר ערבית, אנחנו בונים בכל מקום, קונים דירות בלוד הצעירה ובשכונות היהודיות. באופן דומה הגרעין התורני ביפו אומר: העיר יפו היא עיר יהודית.

ראייה אבו רעיה, עובדת קהילתית במינהל לשירותים חברתיים בעיריית עכו:

הוזמתי לסדנה שנקראת רב-תרבותיות ולאומיות בערים מעורבות, והרגשתי את זה רק במושב השלישי. הרגשתי שלאורך היום עסקו לרוב ברב-תרבותיות, ובין היתר דיברו על ירושלים כעיר מעורבת שיש בה חרדים. החברה הערבית בעכו היא גם רב-תרבותית, אבל הסדנה היא בנושא רב-תרבותיות ולאומיות. ולי הייתה תחושה, שלנו כחברה ישראלית, של יהודים וערבים, קל יותר לדבר על הרב-תרבותיות בנפרד מהלאומיות. כי הנושא הלאומי הוא נושא מאוד קשה, חשתי בכך בפאל האחרון, כשאנשים מתעמתים עם זה משני הכיוונים, ממש באמת בלוד.

לגבי המושב שעסק בממסד, ובשירותים ובתקציבים שהוא מגיש. כל הכבוד שיש לתקציבים לפזורה הבדואית וליישובים הערביים. אבל ערים מעורבות זה אופרה אחרת לגמרי. כשראש העיר סכנין, היישוב שלי, מקבל תקציב, הוא מקבל אותו לסכנין. כשאני עובדת במנהל תוכניות בעכו יש לי תקציב עירוני. אין לי תקציב לאוכלוסייה הערבית ותקציב לאוכלוסייה היהודית, יש לי תקציב עירוני ואני צריכה להתמודד עם זה. הבעיות של תקציב עירוני ושל פרויקטים עירוניים זה איך באמת להוציא מתוך זה את הרגישות התרבותית.

לא פעם נתקלתי בפרויקטים עירוניים שבאים מוגדרים מבחינת המודל ומכסה של כוח אדם. בעכו יש יהודים, ערבים ויש גם קווקזים ורוסים. אני נתקלת בתוכניות עירוניות שמוקצה להן חצי תקן. לכן, המושג "תוכנית עירונית" הוא בעייתי, כי כמה אפשר לתת מחצי תקן לכל היישוב? כשהבעיה היא לא רק שפה. וישנה בעיית השפה. העברית שבפי האוכלוסייה בעכו היא עברית של הסידורים, ולא עברית של ניהול שיחה טיפולית או שירות שלם. העולים החדשים בעכו עדיין לא מדברים עברית וזקוקים למענה.

אחת הדרכים היצרניות שנקטנו בהן, גם במסגרת הפרויקטים העירוניים בעכו, הייתה לקלוט חצי תקן עובדת ערבית ובעזרתה לתת מענה לכל האוכלוסייה בעכו. לצערי, לא ניתן מענה לאוכלוסייה הקווקזית עד עכשיו, אבל בעקבות זה קיבלתי 50% מהצרכים מהשירות של מרכז המשפחה לצרכים מיוחדים עם האוכלוסייה הערבית, כי יש להם ממש מענה, גם שפה וגם תרבותי. אבל זה לא מספיק. ההתייחסות גם צריכה להיראות כבר מהתחלה, ממש מהשלב של התכנון. השלב של התכנון צריך להיות ממש שלב שרואה את השוני ואת הצרכים, ולהציע דרכים איך ניתן להתגבר על זה.

לדעתי, בעכו מתקיימים תהליכים מקבילים לאלה שהוצגו במושב השלישי. אבל אישית, קשה לי כל הזמן לשבת סביב שולחנות ולהתדיין עם אנשים יהודים על האידיאולוגיה. זה משהו שאני יכולה לעשות אותו בבית, עם חברים שלי, כולל החברים היהודים. ברמת הקהילות המצב מאוד שונה. אני רוצה להגיע לשלב של קיום, כלומר ששתי הקהילות קיימות האחת ליד השנייה, שאחד מכבד את השני ולא רוצה לפגוע בשני. אבל לדבר על דו-קיום זה מעושה, כמו הצגה. כי היום התחושות הפנימיות של שני הצדדים בגלל הקטע הלאומי הן תחושות לא קלות. ויש צד שרוצה להציג את הצד הנאיבי והנעים לצד השני. וכשכל אחד הולך הביתה, הוא מדבר בשפה אחרת. ואני לא רוצה להגיע למצב הזה. אני רוצה להיות במצב שאני קיימת ליד הצד השני, וחיים ביחד,

ונושאים בדברים של המציאות של היום. לנושא הלאומי ולאידאולוגיה יש במה אחרת, וזה אינו נופל בתחום המקצועי שלי.

הנושא הלאומי מבחינה אישית שלי מול הקהילה הערבית בעכו - זה נושא שחונק אותנו. חונק את דרך ההתמודדות שלנו עם הבעיות. יש מספיק בעיות חברתיות סביב כל המשאבים, שזה מתחיל למעלה. אבל בגלל שמכניסים כל הזמן קטע לאומי לתוך העניין, זה חונק אותנו. אנחנו לא יודעים להתארגן ולנסות להתמודד ולהתארגן כדי באמת להנגיש שירותים ולקבל שירותים.

ד"ר אורנה בלומן, החוג לשירותי אנוש, אוניברסיטת חיפה:

(תגובה שנשלחה בדוא"ל בעקבות הסדנה)

1. יש להגדיר בצורה ברורה מאוד את מטרת הסדנא/פרוייקט/מפגש.
2. אם המטרה היא להתמקד ביחסי ערבים-יהודים ראוי להימנע מהמשגה בעזרת "רב-תרבותיות" כיוון שהמטריה רחבה מדי.
3. כדאי ללמוד ממקומות אחרים בעולם על סוגי שת"פ ומאבקים בערים מקוטבות לעומת ערים בהם מתקיימת סגרגציה ברמות שונות.
4. הבדלות איננה רק האינטרס של ההגמוני אלא גם של האחר; הדבר נכון גם ביחס לשילוב. ניתן להתמודד עם הבעיה של חיתוכים נוספים ע"י יצירת הירארכיה כך שערבים-יהודים (למעשה לאומיות) מהווים מוקד והיבטים אחרים נגזרים מהם (למשל דת, דתיות, מעמד, מיגדר וכד'). במילים אחרות, להאיר את חיתוכי המשנה והגיוון בתוך אוכלוסיות המשנה. להרחבה של הנקודה לעיל: ראוי להכיר בכך שהומוגניזציה של שתי האוכלוסיות מבליטה את ההיבט הלאומי כך שהדיון הופך למאבק לאומי. זה עומד בסתירה מסוימת למהות העיר והעירוניות (THE URBAN WAY OF LIFE) המפגישה אנשים שונים במקום מוגדר וצפוף יחסית, ומחייבת אתיקה מסוימת של התנהגות במרחב הציבורי -- מרוסנת, ומכבדת את האחר. לפחות ברמה הבסיסית.
5. יש להעלות אל פני השטח את המתח אקדמיה-שטח (או תיאוריה -פרקטיקה) ולהראות את ההשלמה והניגוד ברמה העניינית (לא האישית).
6. הערה אחרונה מהמקום האקדמי: הציפייה, מצד אחד, לפתח מודל שניתן יהיה ליישם את עקרונותיו בערים/שכונות שונות, ומצד שני לשים דגש על לוקליות נטולת קונספטואליזציה, מכילה סתירה פנימית שכדאי לפתור אותה (נקודה 5 למעלה).

רשימת המשתתפים :

שם	שיוך
פרופ' מוטי תמרקין	ראש מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום
ד"ר אפרים לביא	מנהל מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום, מנהל בפועל של תוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף-פעולה יהודי-ערבי
פרופ' יצחק שניל	החוג לגיאוגרפיה, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' ראסם חמאיסי	אוניברסיטת חיפה
ד"ר רות גולדהבר	החוג לגיאוגרפיה, אוני בן-גוריון
מר אריק רודניצקי	תוכנית קרן קונרד אדנאואר לשיתוף-פעולה יהודי-ערבי
ד"ר טלי חתוקה	החוג לגיאוגרפיה, אוניברסיטת תל אביב
ד"ר מיכאל רומן	החוג לגיאוגרפיה, אוניברסיטת תל אביב
ד"ר יצחק אומר	החוג לגיאוגרפיה, אוניברסיטת תל-אביב
ד"ר אורנה בלומן	החוג לשירותי אנוש, אוניברסיטת חיפה
ד"ר נירה טרומפר-הכט	חוקרת נוף לשוני בערים מעורבות, סמינר הקיבוצים
ד"ר נמרוד לוז	מכללת גליל מערבי
ד"ר אריאלה ורנסקי	ראש קבוצת המחקר בנושא יישוב סכסוכים, חקר העיר והאזור, הפקולטה לארכיטקטורה בטכניון
מר אילן שדמה	דוקטורנט, החוג למזרח תיכון, אוניברסיטת בן גוריון
גב' אריאלה אשכנזי	דוקטורנטית, החוג למזרח תיכון, אוניברסיטת בר-אילן
מר סאמי אבו שחאדה	תושב יפו, דוקטורנט, אוניברסיטת תל אביב
מר דורון מצא	דוקטורנט, מזרח-תיכון, אוניברסיטת תל-אביב ואוניברסיטת בן-גוריון
מר עמרי גפן	יו"ר גבים
מר רני דודאי	מנכ"ל גבים
מר דרור רובין	צוות גבים
גב' אסתי אשכנזי	צוות גבים, מנהלת תחום חינוך וקהילה בצפון
מר יואב הולן	צוות גבים
ד"ר דייב שמעוני	מגשר ואיש צוות בכיר מקבוצת גבים
מר ברוך שוגרמן	מנהל השירות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, ויו"ר הוועדה הארצית לקידום דיאלוג יישוב סכסוכים וגיבור בקהילה
מר עלי אל-קירנאווי	המפקח על הפזורה הבדווית במשרד החינוך
מר יעקב גואז	ראש אגף קהילה ומניעת פשיעה – מצילה, המשרד לביטחון פנים
מר יאיר קמייסקי	מנהל תוכנית גישורים, ג'וינט ישראל
גב' פאתן אל-זינאתי	רכזת דיאלוג קהילתי ומגשרת, גבים
מר מחמד עליווה	סגן הקאדי של לוד ומנהל מכללת "המעייין" בלוד
מר אהרון אטיאס	מנהל הגרעין התורני בלוד
גב' מהא אל-נקיב	מזכירת סיעת חד"ש בסניף לוד
גב' אורית יולזרי	עובדת סוציאלית, לשעבר מנהלת מרכז גישור ודיאלוג בקהילה בלוד
עו"ד אופיר שמחי	יו"ר וועדת ההיגוי מרכז קהילתי רמלה
מר אייל קהלני	ר"צ עבודה קהילתית באגף הרווחה עיריית רמלה
גב' ענת אשל	מנהלת מרכז גישור בקהילה ברמלה
	המשך ... ←

שם	שיוך
מר יוסף שם טוב	מנהל פרויקט שיקום שכונות, לוד
גב' סיגלית גבעון-פדידה	מנהלת עמותת סינגור קהילתי, לוד
מר יהודה ויסקין	ר"צ עבודה קהילתית באגף הרווחה ומנהל מרכז גישור בעיריית עכו
רפ"ק עו"ד זהבה מאיר שילה	מרכזת תחום גישור באגף קהילה במשטרת ישראל
מר אבי סנדר	מפקח ארצי - השרות לעבודה קהילתית, משרד הרווחה והשירותים החברתיים
גב' יעל חן	מנהלת מדור השתלמויות ברשת אורט ישראל
ד"ר לאה קליינמן	מנהלת אזור צפון ברשת אורט ישראל
גב' רחל שגיא	ראש תחום קהילה, משרד הבינוי והשיכון - שיקום השכונות
גב' ברלנטי אל-חאג'י	מפקחת משרד החינוך, אחראית על חיים משותפים, המטה לחינוך אזרחי
מר בני תמים	ממונה מחוזי שיקום שכונות ויישובי בדווים בגליל, משרד הבינוי והשיכון
גב' סימה חמו	מנהלת פרויקט שיקום שכונות, נצרת עילית
סא"ל משה תמיר	יועץ המפכ"ל לענייני ערבים
רס"ר עופר אליהו	יועץ לענייני ערבים מרחב עמקים
רפ"ק בני אביר	יועץ לענייני ערבים מחוז צפון
עו"ד רשא עסאף	הוועדה העממית להגנה על הזכות לאדמה ולדירור ביפו
גב' ראידה אבו רעיה	עובדת קהילתית במינהל לשירותים חברתיים בעיריית עכו
גב' אסמא אגבאריה זחאלקה	מען/ביחד, ארגון עובדים, תל-אביב-יפו
מר סמואל ערביד	מפקד השיטור הקהילתי בעגימי
גב' חוסניה גבארה	חברת כנסת לשעבר
מר אורי גופר	יוזמות קרן אברהם
מר אורי יהל	מנהל פרויקטים בחינוך וקהילה, השלמה-יפו
מר דן פתיר	יוזמות קרן אברהם
מר אודי כהן	הפורום להסכמה אזרחית
גב' רולי רוזן	שתי"ל, פרויקט חיפה כעיר משותפת
מר יגאל עזרא	יועץ לענייני ערבים, משטרת ישראל, מחוז מרכז
גב' שירה פייגלסון	מנהלת מרכז גישור ודיאלוג, מנהל הרווחה, לוד

נספח
תכנית הסדנה :

רב-תרבותיות ולאומיות בערים מעורבות – מציאות ומענה

11 בפברואר, 2010

חדר 527, הפקולטה למדעי החברה, בניין נפתלי, קמפוס אוניברסיטת תל-אביב

09:30 התכנסות ודברי ברכה - נציג קרן קונרד אדנאואר בישראל, ראש מרכז תמי שטינמן, נציג קבוצת גבים

10:00-11:30 מושב ראשון - לאומיות ורב-תרבותיות בערים המעורבות

יו"ר: ד"ר אפרים לביא, אוניברסיטת תל-אביב

- רב-תרבותיות במרחב חיי היומיום בערים המעורבות
ד"ר רות גולדהבר, אוניברסיטת בן-גוריון
- בידול או שיתוף – השלכות הרמה הארצית על הרמה העירונית
פרופ' ראסם ח'מאיסי, אוניברסיטת חיפה
- דפוסים של הפרדה ושילוב בין יהודים לערבים בערים המעורבות
פרופ' יצחק שנל, אוניברסיטת תל-אביב

11:30-13:00 מושב שני - גישות ממסדיות בהתמודדות עם מורכבות הרב-תרבותיות והלאומיות

יו"ר: ד"ר דייב שמעוני, מגשר ואיש צוות בכיר מקבוצת גבים

- מר ברוך שוגרמן - מנהל השרות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים
- מר יעקב גואז (גז) - ראש תחום מצילה במשרד לביטחון פנים
- מר עלי אל-קרנאווי - מפקח על הפזורה הבדואית במשרד החינוך

13:00-14:00 הפסקת צהריים

14:00-15:30 מושב שלישי - תהליכי השיתוף הקיימים בערים המעורבות

מנחה: הגב' פאתן אל-זינאתי – רכזת דיאלוג קהילתי ומגשרת, קבוצת גבים

- מר אהרון אטיאס - מנהל הגרעין התורני לוד
- מר מוחמד אבו עליווה – סגן הקאדי של לוד ומנהל מכללת "המעייין" בלוד
- הגב' אורית יולזרי - לשעבר מנהלת מרכז גישור ודיאלוג בקהילה בלוד
- הגב' מהא אל-נקיב – מזכירת סיעת חד"ש בסניף לוד

15:30-16:00 סיכום והערכות להמשך הפרויקט מנחה: מר עמרי גפן – יו"ר קבוצת גבים